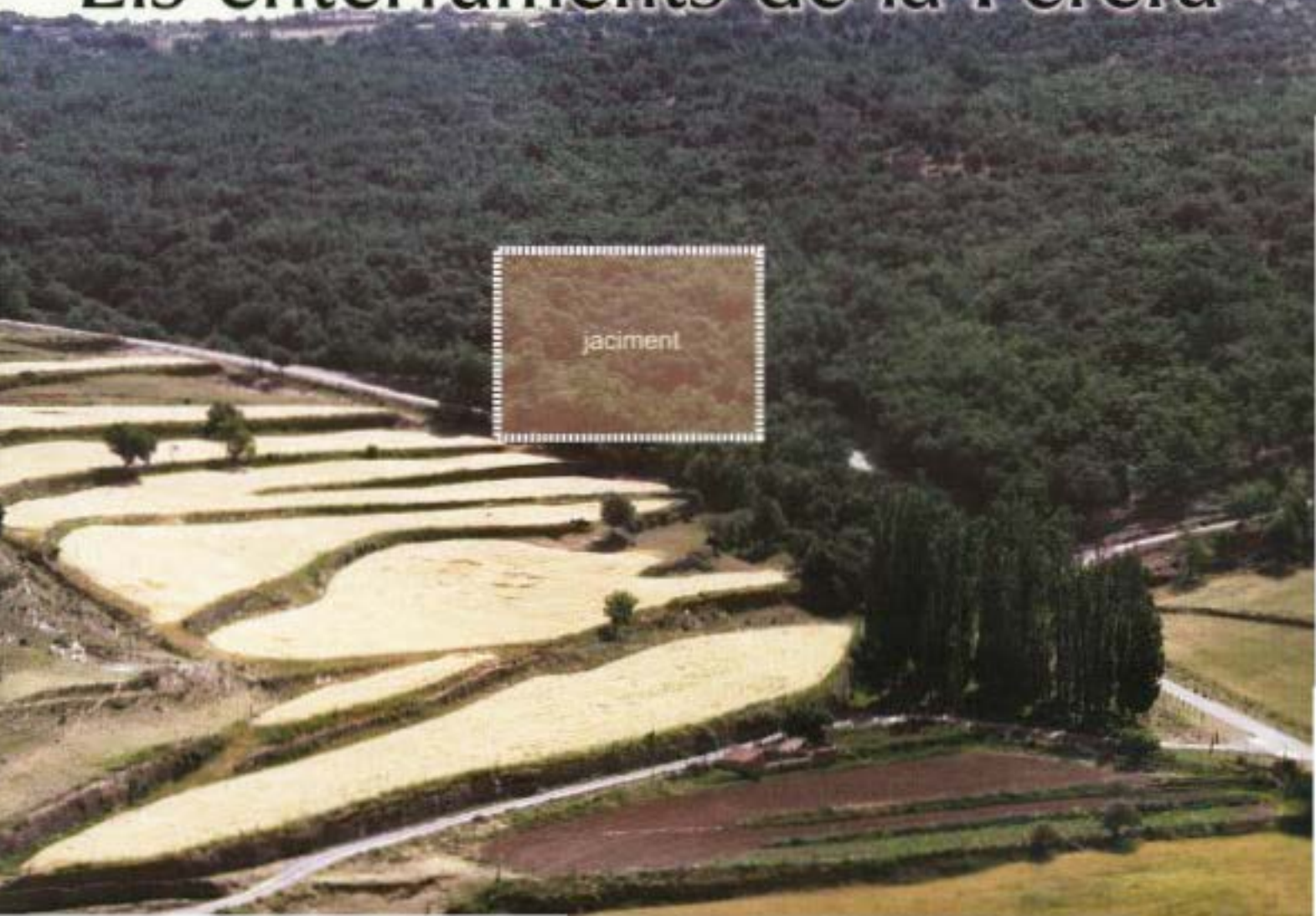

la Rourera

Mas de la Pérera

Els enterraments de la Perera

jaciment

PASTISSERIA

CASA GORRETA

JOAQUÍN ANDRÉS

Marquesa de Fuente el Sol, 2
12300 MORELLA
Tf. 964 160 174

DES DEL 1900, L'AUTÈNTIC FLAÓ MORELLÀ

AVÍS

Impost de Societats

Segons ens informa l'assessoria juridicofiscal de la Coordinadora de Centres d'Estudis, el Congrés dels Diputats, a 20 dies de la finalització del període per presentar la declaració corresponent al 2002, ha aprovat la Llei de Reforma del Mercat de Valors, que modifica la Llei del Mecenatge i la Llei 43/1995 de l'Impost de Societats.

Des de l'exercici 2002, teòricament, les entitats com fundacions, associacions culturals, etc... havien de presentar la declaració encara que no tingueren beneficis, perquè els ho prohibeix la seua pròpia condició d'entitats sense ànim de lucre. La protesta ha estat tan generalitzada que Hisenda s'ha vist obligada a rectificar i **LES ASSOCIACIONS NO HAN DE FER DECLARACIÓ DE L'IMPOST DE SOCIETATS** si no ingressen més de 100.000 EUR o tenen unes rendes no exemptes de més de 2000 EUR

Tel. 964 160 125

Fax 964 160 151

Portal de Sant Mateu, 3 · 12300 MORELLA Castelló

AU!
**REVISTA COMARCAL
DELS PORTS**
ANY XVII - Número 66
PRIMAVERA 2003

Consell de Redacció

Montxo Monfort, Julià Pastor, Ernest Querol, Narcisa Rambla, Carles Ripollés, Jesús Sangüesa, Josep M. Zapater

Col·laboradors

Julià Pastor i Carles Ripollés: maquetadors. Ernest Querol: corrector. S. Bordàs, J. Domingo, Vicent A. Querol, Carles Ripollés, Jesu Sangüesa: corresponents. Montxo Monfort: dissenyador. Jesu Sangüesa: distribuïdor. Roger Blasco, S. Bordàs, J. Domingo, T. Garcia: fotògrafs. Santi Polo: webmestre. Lluís B. Meseguer, assessor científic

Editorial

CENTRE D'ESTUDIS DELS PORTS

Costa de la Presó, s/n
Apartat de Correus 18
12300 MORELLA

Tf. Fax 964 161 001
centrelports@retemail.es

<http://personal4.iddeo.es/centrelports>

Depòsit Legal B-20584-87
ISSN 1136-3797

Imprimeix: J. Dasso

Subscripció anual: **15 EUR**

Preu exemplar: **4 EUR**

A la pàgina web trobareu el catàleg de les nostres publicacions.

Esperem les vostres col·laboracions: treballs, dibuixos, sèries, opinions, creacions, notícies, fotografies, publicitats, llibres, etc.

L'atenció al soci es fa amb treball voluntari, i per tant, a deshora. Ens trobareu més fàcilment les vesprades de 19,00 a 21,00 hores.

Entitat adherida a:

Coordinadora
de Centres
d'Estudis de
Parla Catalana

FEDERACIÓ D'INSTITUTS
I SETORS COMARCALS
DEL PAÍS VALENCIÀ
F I E C O V

Xarxa d'entitats
culturals de les
comarques de la
diòcesi de Tortosa

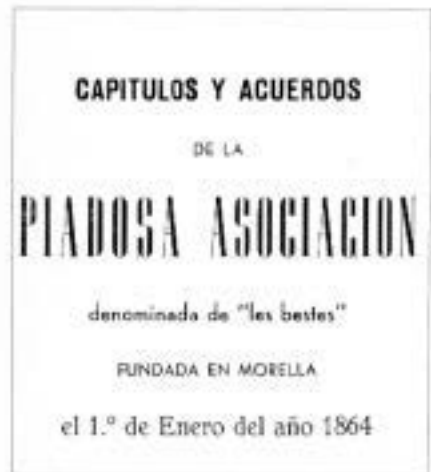
S U M A R I

S

EDITORIAL
Mines de destrucció massiva 5

MONOGRÀFIC
Els enterraments de la Perera 7

NOTÍCIES
De la comarca 17
De Vilafranca 18
De Morella 19

U M

@U!net
Consultes per la xarxa 25

ORELLA ESCRIVANA
Soriologia 27

JA FA TEMPS QUE...
la piadosa associació les Bestes 29

LA BÚSTIA
Materials d'intercanvi 21

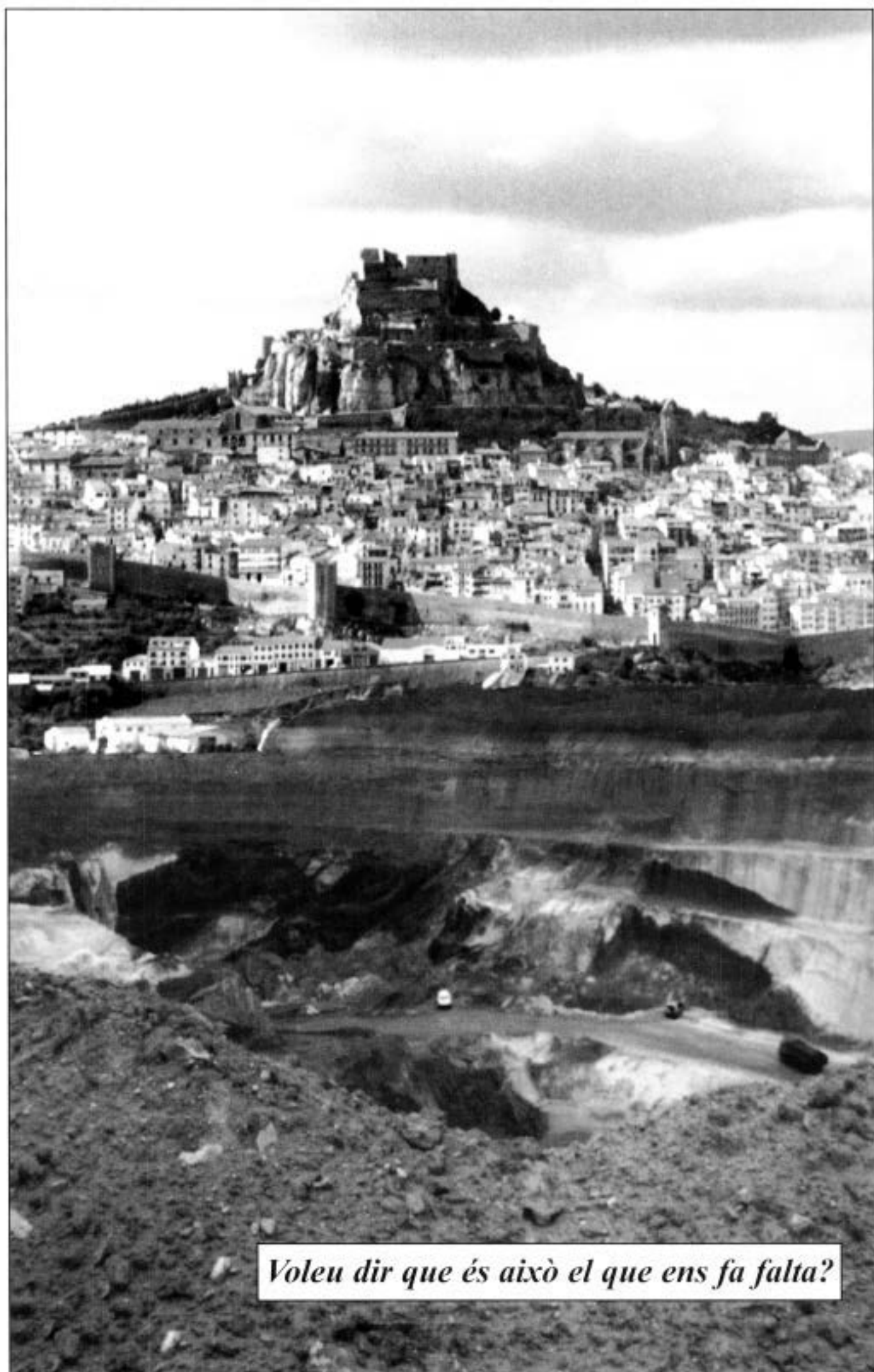
OPINIÓ
La verdadera identitat 23
Una altra comarca és possible 24

A

R

I

Voleu dir que és això el que ens fa falta?

Mines de destrucció massiva

La Generalitat ha presentat un projecte legislatiu anomenat *Pla d'Argiles* que:

- Declara l'argila mineral estratègic per a l'economia, com el petroli o l'urani i per tant autoritza a expropiar les finques on n'hi hage, encara que l'amo no vulgue vendre el mas dels seus avantpassats i suposem que a preu de valor cadastral.
- Declara absolutament tota la comarca com a zona d'aprofitament miner, inclosa la Tinanxa de Benifassà, que en qualsevol país més civilitzat seria un parc nacional protegidíssim. Ací només és un *Lloc d'Interès Comunitari*.
- Se salta tota la legislació anterior de protecció urbanística o mediambiental i retira les competències i la sobirania als ajuntaments per decidir si volen o no mines i en quines condicions. Si això és una democràcia, ací encara manem nosaltres.
- Permet fer una pedrera a cel obert a 500 (cinc-cents!) metres del casc urbà dels pobles.

La nostra entitat s'ha afegit a les quasi 10000 al·legacions que s'han presentat en tot el País Valencià, en el temps rècord que hi havia per reclamar, coincidint amb festes, i fet d'amagat, com la legalització del partit comunista, per a què ningú se n'assabentare. Pensem que la massivitat d'aquestes pedreres (calculen traure més de 134 milions de tones, només de les muntanyes i bancals de la nostra comarca), suposa que:

Augmentaran els problemes de salut (sobretot respiratoris): sofre, ozó i ara argila en suspensió a l'aire. Es perdran les formes de vida tradicionals.

S'augmentarà el despoblament perquè es tancaran les explotacions agràries afectades, desapareixerà el turisme (Turisme cultural o turisme rural amb sorolls 24 h. i paisatge desfet?). Els llocs de treball que puguen crear les pedreres són poquíssims i roïns i no compensen ni per aproximació. Ja vam perdre molts llocs de treball quan va desaparèixer la indústria tèxtil i no volem repetir-ho.

Risc a les carreteres. Si no en teníem prou amb les banyeres de l'Aragó, calculeu als nostres camins i carreteres amb centenars de tràilers més passant a cent per hora per poder fer més viatges a la Plana.

I no ens creiem que es respecten els jaciments o llocs històrics perquè: Primer, no els importa gens; Segon, com estan poc o gens inventariats, això és l'excusa perfecta per a destruir-los perquè no podem esperar sensibilitat d'aquestes empreses multinacionals ni tan sols en el cas de tindre tècnics a sou. Un jaciment sense el seu paisatge tampoc té sentit.

Desgraciadament tenim l'exemple dels Serrans, una comarca desfeta en només 10 anys, que també va començar amb unes pedreres menudetes i ara és un polsegar amb talussos verticals sense consolidar (no saben el que són parets de pedra seca) de desenes de metres, on tota la comarca és una gran pedrera, on han desfet moles molt més grans que la Garumba o la de la Todolella. On la gent segueix emigrant i va perdent població, malgrat els miserables llocs de treball de les mines.

Un lloc on les repoblacions obligatòries en els casos que es fan, són amb terres soltes, fàcilment erosionades i plantant arbres que es moren ràpidament i afavoreixen l'erosió. El canvi de morfologia de les muntanyes té efectes devastadors sobre les fonts (en foradar les argiles impermeables, l'aigua va a nivells inferiors), sobre els corrents superficials d'aigua, que en perdre la coberta vegetal augmenten el risc d'inundacions als pobles de la ribera (ens temem que el Forcall patiria moltíssim...)

Els Serrans és una comarca on hi ha restaurants que es neguen a donar dinar als treballadors de les pedreres perquè els han desgraciat el negoci i la vida, perquè... qui anirà de turisme a un paisatge lunar? Ens conviden a anar-hi un cap de setmana. La cirereta és que la pesta porcina va arribar a aquella comarca dies després de perseguir uns camions carregats amb farines animals, que no van poder seguir de ràpids que anaven, però que segurament van descarregar la pestilència de nit en algun forat d'alguna mina, que és un lloc molt discret per enterrar ilegalment tota classe de residus, passant una pala amb terra damunt ràpidament.

Si això ho han fet amb la llei actual, què no seran capaços de fer amb aquesta nova llei de capitalisme salvatge colonial? Com sempre som els menuts, els que no tenim diners ni per a obrir un museu digne ni catalogar el patrimoni, els que hem de ser *solidaris* amb els rics i deixar-nos robar l'aigua, la terra, el vent i si cal, el foc. Som els de sempre els qui hem d'acatar aquesta llei estratègica per la resta mentre aguantem la manca de serveis sanitaris, socials i de tota classe...

Per acabar una auto crítica. Per a què serveixen tants intel·lectuals com diuen que hi ha a la comarca? Si ni tan sols hem estat capaços de bastir unes al·legacions científicament raonades... Si ni tan sols han telefonat per vore què es podia fer... Si els intel·lectuals només han de servir per a fer articles als programes de festes o donar conferències sobre la vida i miracles d'alguna curiositat local no fan/fem falta per res. Perquè si ara que es preveu anihilar la comarca premeditadament no es mouen, quan es mouran? quan ja no tinguen objecte d'estudi perquè hagen desaparegut els jaciments arqueològics i paleontològics, quan ja no queden masos, quan ja no quede vegetació ni fauna ni gent? Quan l'estudi sigue l'augment de certes malalties?

Estem avisats: **NI UNA PEDRERA!**

Papers dels Ports de Morella

Número 1 - 2002

▲ PUBLICACIONS

La Diputació de Castelló a través del Servei de Publicacions difon i promou l'edició de llibres de tema cultural, tècnic, d'investigació o divulgació.

Els Enterraments de la Perera (2002/0371-Cs)

Exemple d'una intervenció arqueològica ordinària¹

Per De Antonio, J. M.; Duarte F-X.; García, E.; Gómez, O.; Yérbes, A.; Hernández, E.; Pitarch, A.; Polo, M.; Ruiz, J., i Serrano, J.

Preàmbul

L'arqueologia no és només Indiana Jones, trobar joies i lluitar contra els dolents (tant de bo tinguéssis res d'açò; bé, d'allò de lluitar contra els roïns, ja en parlarem). Moltes vegades, la nostra tasca és poc gratificant i incompresa per gran part de la societat per a la qual realitzem el nostre treball la majoria dels casos. En lloc de ser una tasca aventurera, realitzem una activitat quasi policial, qualsevol pot actuar contra el patrimoni cultural ja siga conscientment o inconscient. Les nostres «joies» poden ser, senzillament, abocadors de deixalles i brutícies d'èpoques passades (on només trobarem centenars de fragments de ceràmica, milers d'ossos de pollastre i, amb sort, alguna moneda catalogable).

Ara, però, us presentem un exemple d'intervenció arqueològica ordinària. A les línies que segueixen, hem realitzat un metòdic esforç per presentar-vos i fer-vos entenedores tota aquella sèrie de passos que cal realitzar per tal de desenvolupar una actuació arqueològica ordinària. Aquesta mena d'intervencions no solen «molestar», perquè tractem amb diners públics i s'hi actua fora del camp de treball dels promotors (públics o privats). Solen ser gratificants perquè actuem sobre un lloc o jaciment sobre

el qual hom espera de trobar coses científicament interessants.

Un altre dia, però, us presentarem una intervenció d'urgència.

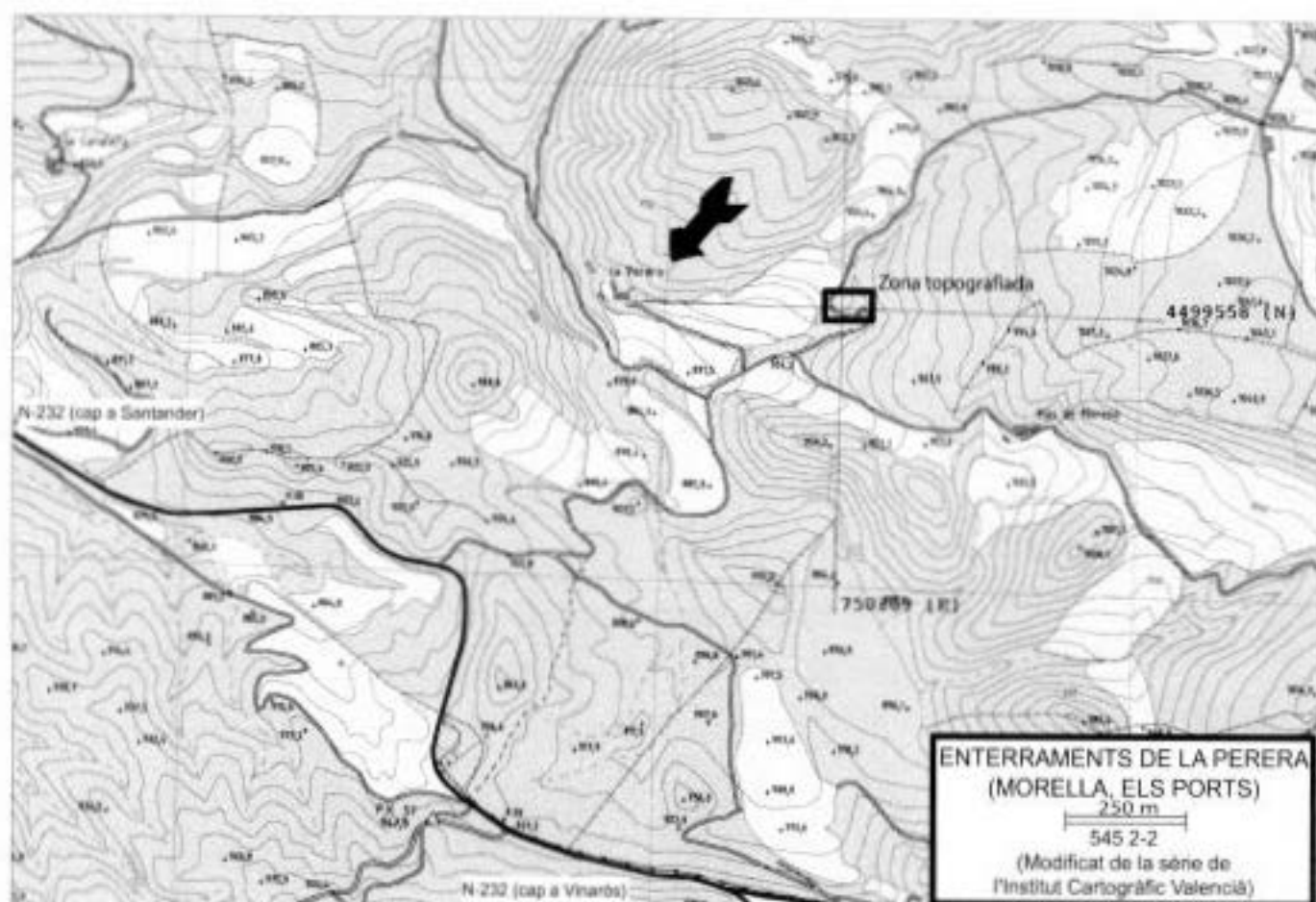
Introducció

Durant les tasques de condicionament de la pista rural de la Carcellera a la dècada passada, es realitzà un eixamplament de la pista preexistent alhora que l'asfaltat del ferm. De l'excavació mecànica del talús d'un alteró a la contrada de la Rourera del Mas de la Perera, dena Segona del Riu², es produí una troballa arqueològica important, es descobriren dos cistes realitzades amb lloses de pedra que custodiaven diferents despulles humanes.

Aquesta troballa no fou comunicada a l'administració competent, que aleshores era ja la Direcció General de Patrimoni Artístic de la Conselleria de Cultura i Educació de la Generalitat Valenciana, segons disposava la Llei 16/1985, de 25 de juny, de Patrimoni Històric Espanyol. Segons notícies que ens arribaren durant les tasques de documentació, sembla que els treballadors de l'empresa constructora, una vegada seccionada i parcialment destruïda una de les cistes, es limitaren a retornar a la cista

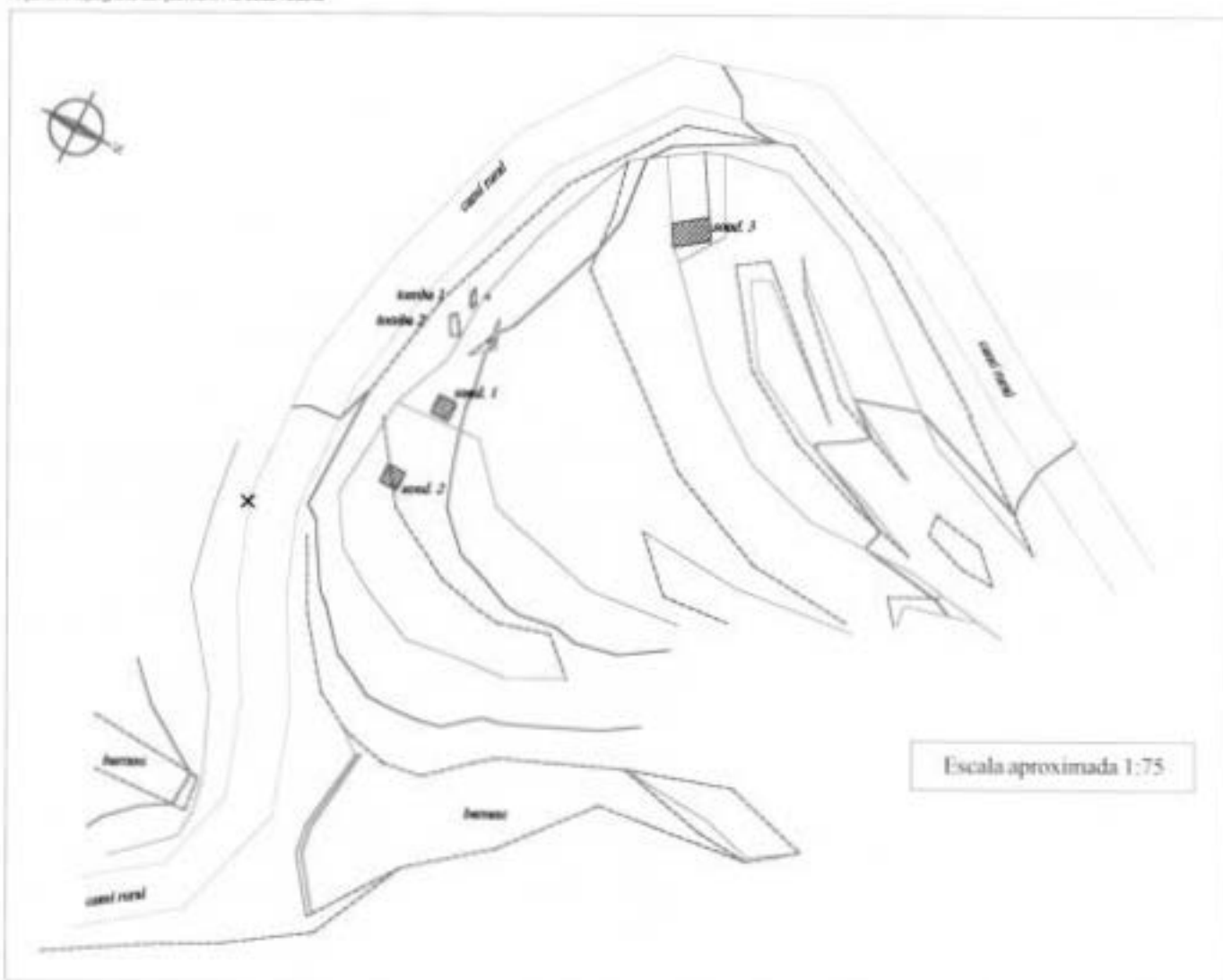
Estat del jaciment abans de la intervenció

Ubicació geogràfica del jaciment

Alçament topogràfic del jaciment i la seua rodalia

les restes òssies que trobaren caigudes als peus del talús i continuaren la seua tasca. No sabem, però, si hi havia alguna cista més o si s'afecta a alguna altra mena d'estructura d'aquesta necròpoli rural. A hores d'ara, només hem trobat dos cistes.

A les primeries de 1998, el jaciment fou donat d'alta a l'Inventari de Jaciments Arqueològics de la Direcció General de Patrimoni Artístic mitjançant la realització de la seua fitxa arqueològica.

Fou també a les primeries de 2002, quan Joaquim Andrés Bosch ens va acompanyar a l'indret en qüestió per tal de fer-nos conèixer el possible perill de desaparició d'aquelles restes que des de feia deu anys estaven deixades a la seua sort. Processos erosius i espolis eren els seus màxims factors de destrucció coneguts. Tanmateix, tot i que hi estava a la vista de qualsevol persona que per allí passara, eren a un lloc que molt poca gent coneixia.

Entre la nostra visita i el juny de 2002, ens arribaren més notícies de l'existència dels cadàvers per part d'altres ciutadans de Morella. Açò, ens advertí sobre la necessitat d'actuar, arqueològicament parlant, abans que poguera passar una desgràcia i perguérem de manera definitiva qualsevol informació sobre els enterraments.

Tenint en ment la necessitat de realitzar una intervenció d'urgència, concretament una excavació de les cistes, se'ns presentà l'ocasió amb la convocatòria de subvencions per a la realització d'actuacions arqueològiques i paleontològiques que convocava la Conselleria de Cultura i Educació (ordre d'11 d'abril

Sistema d'excavació: retirada del sediment que cobreix T2

Pressupostos	
Inicial (càlcul)	
Concepte	Euros
Sou d'1 tècnic, 3 operaris i 1 antropòleg físic: 15 dies.....	4.546,79
Moviment de terres (excavadora mixta i camió) 5 hores	225,00
Pensió completa del codirector 35,60 euros/dia; 15 dies	534,00
Ferramentes diverses	696,39
Càmera fotogràfica	420,00
Combustible	60,00
Fungibles	150,00
Imprevistos	125,00
Total	6.777,18
Final (efectiu)	
Sou arqueòleg municipal i 3 operaris	1.613,16
Alçament topogràfic	349,16
Ferramentes diverses	93,66
Combustible	46,34
Material i revelat fotogràfic	41,00
Fungibles	20,00
Manutencions i allotjaments (6 persones)	877,53
Desplaçament equip investigació (sense IVA).....	45,00
Lloguer microscopi electrònic (sense IVA)	95,40
Anàlisi per AMS (725 \$ EUA) i comissions (42,02 euros)	702,04
Total ¹	3.883,29

de 2002, 2002/X4918). Aquestes ajudes estan finançades per la Direcció General de Patrimoni Artístic i les entitats locals o institucions sense ànim de lucre que reben la concessió.

Després de proposar a l'Ajuntament de Morella la necessitat d'execució del projecte², presentarem la sol·licitud a l'administració competent. Aquesta ens concedí un ajut (31 de juliol de 2003) de 2.857 euros (cal tenir present que el màxim estava en 6.000 euros) als quals l'entitat local beneficiària hauria d'aportar, com a mínim, l'equivalent al 25% de l'ajuda obtinguda.

El 17 d'agost de 2002, rebíem l'autorització del projecte d'intervenció arqueològica. L'octubre del mateix any encetàrem la intervenció.

Finançament i pressupost

Una vegada concedida la subvenció, a l'agost de 2003 (que cobrarem quasi un any després), l'entitat local s'encarregà d'avançar els diners per tal de poder realitzar la intervenció.

Com que la quantitat aconseguida representava aproximadament la meitat de la sol·licitada, calgué reestructurar el pressupost calculat inicialment a la sol·licitud de subvenció (vegeu el quadre).

L'objectiu del pressupost era cobrir les despeses necessàries per tal de possibilitar l'estudi antropològic, les tasques mecàniques de condicionament de la zona, el pagament dels operaris³, l'allotjament i manutenció del codirector i aconseguir el material de treball mínim per a futures actuacions ordinàries.

Com s'haurà observat, la diferència entre el pressupost inicial i el final és gran. Diverses foren les causes que ens obligaren a modificar-ho. Tot i això, s'acompliren els objectius prioritaris, portar a terme l'excavació amb garanties d'èxit i dotar l'equip⁴ d'investigació de tot allò que necessitès.

Excavació (treball de camp)

Com ja s'ha dit, el projecte d'intervenció arqueològica també necessita de l'aprovació de la Direcció General de Patrimoni Artístic, que fou atorgada el 8 d'agost de 2003. Només calia encetar la intervenció. Com que el 31 d'octubre de 2002 s'havia de justificar les despeses efectuades i la realització de l'actuació, els treballs foren desenvolupats entre les darreries de setembre i les primeries d'octubre.

L'estat del jaciment al moment de l'inici de la intervenció presentava,

Sistema d'excavació: realització del sondeig 2

grasso modo, el mateix aspecte que el dia que férem la primera visita. Una de les cistes (T1, Tomba 1), la més visible, havia estat tapada amb pedres per tal d'evitar que els ossos foren massa evidents als ulls humans. La segona (T2), continuava sent poc evident. La zona que calia excavar per aplegar a les cobertes de les cistes, presentava a nivell superficial una vegetació espessa de brossa i argelagues. El talús, però, continuaven dins de la seua dinàmica erosiva.

Seguint la metodologia presentada al projecte i aprovada per l'administració competent, realitzarem les següents passes:

1.- Excavació del sediment que cobria les cistes:

Per tal de poder descobrir la totalitat de les cistes en extensió, excavarem manualment tot el sediment (la terra) que cobria les cobertes de les cistes. Durant l'excavació d'aquest sediment de naturalesa orgànica format per la pròpia dinàmica de desenvolupament de la massa boscosa, aparegueren diversos fragments ceràmics, una destraleta de pedra i una mena de punta o ganivet de ferro. Tot aquest material estava abocat al paquet o sediment que cobria les cistes.

2.- Documentació gràfica de la planta:

Una vegada assolirem la superfície de les cobertes i l'estrat petri de roca calcària rica en ostrèids sobre el que s'havien excavat les fosses per construir les cistes (per realitzar les fosses es demuntà l'estrat petri que es presentava com una mena de trencaclosques -d'uns 15 cm de grossària i esquerdat notablement- i després s'excavà un forat rectangular sobre l'estrat de margues immediatament inferior a la crosta calcà-

ria), s'efectuaren les tasques de documentació gràfica, fotografies amb escala de referència i orientació del nord i el dibuix planimètric de la planta (E. 1:20), seguint els principis de triangulació dels objectes i estructures a referenciar.

3.- Exhumació dels cadàvers:

Després de retirar la coberta (aquestes lloses de pedra tenien tendència rectangular i grossària de 3 a 5 cm, poguérem accedir directament a les despulles humanes. Per a T1 observarem que, a banda d'haver estat seccionada en uns dos terços de la mateixa durant l'eixamplament de la pista, el sediment que cobria els ossos eren arenos i llims arrossegats per la pluja i filtrats dins de la cista per les esquerdes i altres forats de la mateixa. Per a T2 tampoc havia estat conservada tota la coberta. L'estrat que cobria la coberta, colgava directament les restes òssies existents tret a la zona dels peus, on encara es conservava part de l'estructura de la coberta original.

Totes dues cistes s'excavaren alhora sota les directrius d'un metge forense per poder rescatar i documentar el màxim nombre de pistes i evidències que permeteren la més aproximada de les interpretacions als enterraments.

El que cal fer primer és retirar el sediment que cobreix els ossos mirant d'aconseguir que aquests resten a la vista per possibilitar el seu dibuix escalat i la documentació gràfica. Si hi ha més d'un individu, es mira de documentar l'individu dipositat en darrer lloc.

Es realitza la documentació escaient, tant la gràfica com l'antropològica. Per tal de realitzar aquesta tasca, comptem amb unes fitxes específiques on hom anota una sèrie de descripcions prèvies a l'aixecament del cadàver (posició de

les extremitats respecte al cos, posició i orientació del cos, caiguda de les rótules, mesura de les extremitats articulades...), tot açò amb l'objectiu de conèixer el ritus funerari i, per tant, l'adscripció cultural i religiosa del difunt, si fou soterrat al buit o no (cosa que podria assenyalar l'ús de taüt, cista...), l'alçada aproximada de l'individu, etc.

Després d'haver retirat les restes del cos dipositat en darrer lloc, es realitza la mateixa operació per al següent cadàver i, així, successivament. Cal anar sempre prenent cotes (distàncies) de profunditat per poder saber com es distribueixen les restes a l'hora d'efectuar les seccions i dibuixos tridimensionals (3D).

En darrer lloc, es torna a documentar gràficament les estructures funeràries sense els cossos.

4.- Excavació dels sondeigs:

Per avaluar l'existència d'altres possibles restes funeràries que no hagueren estat descobertes fins aleshores, es realitzaren 3 sondeigs (excavació d'una cata de 150x150 cm fins al primer estrat geològic; arqueològicament estèril, és a dir, on la presència de cap element de producció humana és impossible). Calia esbrinar si ens trobàvem davant d'una necròpoli de mitjanes dimensions o, només, es tractava de dos solitaris enterraments.

Destriarem les zones on semblava que més sediment hi havia per practicar una cista. El sediment, la molla, només s'acumulava en determinades zones on l'estrat petri que es disposava en horitzontal, patia alguna alteració (talús, extracció de pedra, encavalcament sobre un altre estrat calcari...).

Tots els sondeigs resultaren negatius, cap material arqueològic fou recuperat. Així, doncs, val a dir que si hi havien més enterraments, aquests foren destruïts per la construcció de la pista o al seu eixamplament. També podrien romandre alguns enterraments en llocs que, a cop d'ull, no hem pogut detectar. Aquesta possibilitat d'entrada la descartem, però.

Problemàtica

La disciplina arqueològica comprèn una sèrie de mètodes i tècniques que permeten l'acostament a la manera de viure dels nostres avantpassats.

De vegades, però, el registre arqueològic no es mostra suficientment esclaridor, és a dir, no sabem o no podem interpretar allò que trobem, ja sigui per

causes de desconeixement de la pròpia disciplina o per causes externes a ella.

Així, al nostre cas, ens trobarem que després d'haver emprat una metodologia d'excavació correcta i, fins i tot, de tractar-se d'un jaciment fàcil d'excavar, no érem capaços d'adscriure culturalment i temporal els enterraments d'una manera clara.

Aci, reproduïrem un extracte de l'informe realitzat pels serveis tècnics de l'Ajuntament de Morella on es justificava la necessitat d'obtenir un ajut econòmic extra, per part de la Conselleria de Cultura i Educació, per poder realitzar una prova fisicoquímica de datació dels cossos i conèixer la seua adscripció cronològica⁹.

A l'informe preliminar que es realitza a propòsit de la intervenció feta (que s'envià el 31 d'octubre de 2002 juntament amb la memòria de factures), s'assenyalava ja, la necessitat de realitzar les anàlisis de C14 per tal de poder datar el moment de darrera utilització dels

enterraments excavats a partir de la determinació aproximada del moment de la mort del darrer individu soterrat

L'estudi preliminar realitzat després dels treballs de camps, plantejaren els següents dubtes:

- Cronologia dels enterraments: aparentment tardoantics o ja altomedievals

- Cronologia de la ceràmica trobada: aparentment de l'època de Bronze (en els seus moments finals)

- Cronologia de la destraleta polimentada: és prehistòrica (Bronze)

- Cronologia de l'eina de metall trobada: aparentment d'època no protohistòrica, sense poder precisar de quin moment (sembla bastant forçat adscriure-la al Ferro Antic)

Així doncs, la disposició de materials més antics (ceràmica del Bronze acompanyada per una destraleta de pedra polimentada del Bronze), sobre estructures aparentment més modernes (els propis enterraments), suposa una contradicció de difícil explicació estratigràfica (sobretot per la dinàmica postdeposicional i el factor antròpic com a geomòrfic).

Per què és necessari datar en quin moment foren soterrats aquests cossos?

Perquè si la datació radiocarbònica ens dona una cronologia tardoantiga (ss. V-VIII d.C.), ens trobaríem davant d'un cas de processos de deposició que no han deixat petjada arqueològica; aleshores caldria cercar explicacions lògiques i arqueològicament possibles, però, sense cap prova arqueològica demostrable.

Perquè si la datació ens dona cronologies protohistòriques (Bronze, Bronze Final o Bronze Final/Ferro Antic), estariem davant d'un cas de ritual funerari únic i no detectat fins ara dins del món de l'Arqueologia; aquesta possibilitat és més remota, però, malauradament, arqueològicament possible a partir de la seqüència estratigràfica documentada.

La consulta a diversos col·legues arqueòlegs experts en els diferents moments que ens ocupen (Bronze i Tardoromànic/Altomedievalisme), ens ha aportat els següents resultats:

- Els enterraments no són clarament d'època del Bronze i s'emmarquen millor en moments tardoantics, per exemple, visigots.

- La ceràmica no és la típica del Bronze, però podria respondre a un moment del Bronze ja molt avançat, Final?, on actuen una sèrie de factors encara no massa ben coneguts arqueològicament parlant; la ceràmica no és ni tardoromana ni visigoda ni paleo-andalusí.

- La destraleta polimentada s'adscriu en els coneixements tecnològics del Bronze.

- La punta de javelina, ganivet o punta de sageta no sembla respondre a una cronologia tan antiga com la del Ferro I o Antic; no sabem, però, si es tardoantiga o medieval (cosa que seria perfectament possible)

- Estratigràficament reconeixen que el fet que aparegue material arqueològic més antic per damunt d'estructures arqueològiques més modernes planteja dubtes cronològics i estratigràfics

L'única solució, doncs, és la realització de proves químiques de laboratori per tal de determinar la quantitat de temps que ha passat des de la mort del darrer individu, car la datació de les ceràmiques és perillosa tenint en compte que no sabem com han pogut arribar al lloc on s'hi trobaren.

Després de la realització de les proves d'Acceleració de Massa per Espectrometria (AMS, en anglès), sabem que un dels individus dipositats a T2 fou allí soterrat en un 95 % de possibilitats entre els anys 660 i el 790 dC. Això vol dir que:

Vistes zenitals de la cista T1 abans i després de l'enterrament (L'alt = 1 metre)

Vistes zenitals de la cista T2 abans i després de l'enterrament (L'alt = 2 metres)

Vista frontal del jaciment després de l'excavació

- Els enterraments són de ritus visigot, ja siga dins de les cronologies visigodes o islàmiques.

- La ceràmica apareguda deu de ser de cronologia visigoda i presenta un aspecte que la pot confondre amb altres tipus de ceràmica feta a mà d'aspecte groller d'època del Ferro Antic o anteriorment (abans del 500 aC).

- La punta o ganivet de ferro pot ser de qualsevol cronologia, preferentment de la mateixa de la cista i de la ceràmica

- L'origen de la destretaleta de pedra continua essent de difícil d'explicar.

- El material ceràmic i metàl·lic que apareix a l'estrat que cobreix les cistes pot procedir del seu aixovar (açò implicaria que ja haurien estat espoliades).

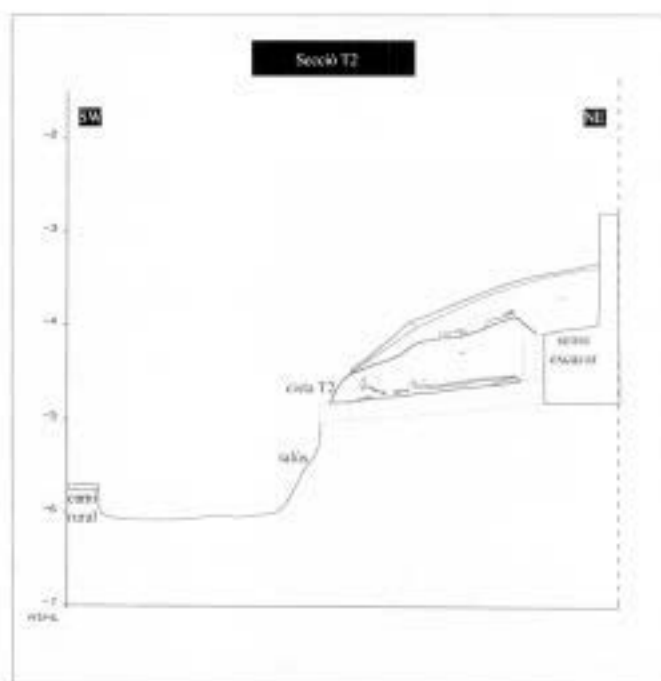
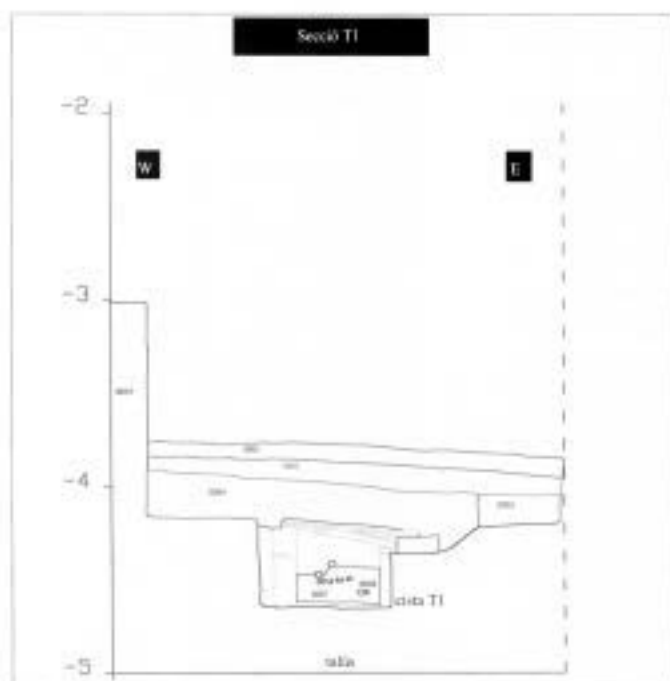
- Han pogut existir processos postdeposicionals (alteracions produïdes per factors de difícil avaluació que es produeixen després del colgament o abandonament d'estructures arqueològiques –espolis, moviments de terra, afeccions d'animals...) que mai coneixerem.

Així, la datació ens ajudà a descartar unes hipòtesis i a emfatitzar sobre d'altres per tal d'interpretar allò que vàrem excavar.

Algunes notes introductives: Bioantropologia i Paleopatologia com a ciències auxiliars de l'Arqueologia Funerària

Fins no fa molt, les anàlisis antropològiques de poblacions antigues es basaven a l'estudi de trets físics de caràcter morfològic. Ara, però, amb l'evolució de la Bioantropologia, els estudis esdevenen més complets.

L'antropologia és la ciència que estudia l'ésser humà a les seues múltiples facetes. L'estudi de les restes òssies és la matèria principal de l'Antropologia Física, actualment denominada Antropologia Biològica. Així, l'estudi dels trets antropològics i paleopatològics possibiliten l'acostament al coneixement del nivell de salut i qualitat de vida d'aqueixes poblacions i són, aleshores, la línia d'investigació fonamental i complementària de l'anomenada Arqueologia Funerària.

El seu principal objectiu, és la descripció de trets morfològics i anatòmics del grup humà o població estudiada. També les seues variants anatòmiques.

Per altra banda, l'estudi de les restes humanes depèn també d'altres disciplines com poden ser la Paleopatologia (ciència que estudia les malalties a l'antiguitat). És, com l'Antropologia Biològica, una especialitat historicomèdica. Aquesta, tracta aspectes integrals com les malalties del passat, la seua morbiditat, mortandad, impacte ecològic i canvis evolutius de les malalties fins l'actualitat.

Així, doncs, caldrà recuperar els vestigis arqueològics i estudiar-los antropològicament i paleopatològicament per acostar-nos al *modus vivendi* de l'individu en qüestió, i la població on s'hi relaciona.

Tractament i metodologia de l'estudi de les restes humanes

1.- Neteja i identificació genèrica i de l'espècie:

Les restes, al nostre cas, aplegaren brutes i calgué eliminar la terra i d'altres impureses adherides. S'empraren diverses tècniques com sistemes hidrics de pressió variable i banys seriatos d'ultrasons per tal de ser raspallats amb pinzells fins i molls. Després s'eixugaren les restes col·locant-les a recipients de ventilació amb flux d'aire sec i constant (aço permet l'eixugament lent i sense exposició a la llum natural), evitant la destrucció de les restes, així com l'aparició d'insectes, fongs i altres microorganismes.

2.- Diagnòstic de l'espècie:

Es destrien els ossos humans dels faunístics mitjançant la realització d'estudis morfològics, anatòmics i de densitat òssia per als casos més complexos.

3.- Determinació del nombre mínim d'individus:

És a dir, conèixer el nombre d'individus de cadascuna de les cistes i reconstruir les seues parts anatòmiques per tal de realitzar millor el seu estudi. Açò es fa mitjançant la separació de les distintes parts anatòmiques segons els aquests criteris:

- Repetició anatòmica, es basa en la identificació de peces repetides o en major nombre d'un del mateix costat.

- Diferència de mida entre peces de costats oposats.

- Diferència de talla mitjançant l'estudi d'ossos llargs dels membres superiors i inferiors presents, l'existència de diferents talles assenyalen la presència de més d'un individu.

- Tipificació de l'edat en individus subadults o infantils mitjançant l'estudi del seu grau de creixement, la detecció de diferents graus de creixement ens induïx a assenyalen la presència de diferents individus.

- Estimació sexual, la presència de peces de dos sexes diferents assenyalen l'existència de més d'un cos.

- Observació de signes patològics, la seua presència pot estar evidenciant la presència de diversos individus.

4.- Anàlisi mètrica:

Preses de mesures de les restes per tipificar els trets físics de l'individu del grup humà en estudi.

5.- Estudi bioantropològic:

- Determinació del sexe: són les mateixes que utilitzen els forenses en la seua tasca judicial, però, com que la informació genètica sol estar malmesa a les restes arqueològiques (pel pas del temps), se sol incidir més en tècniques macroscòpiques i mètriques. Totes les parts anatòmiques no tenen el mateix valor a l'hora de determinar diferències sexuals (per ordre d'importància són: la pelvis, el crani i l'esquelet postcranial). Així, parlarem de *sexe cert* (quan s'estableix pels trets pèlvics), *sexe probable* (quan es dedueix a partir de les característiques cranials) i *sexe possible* (inferit a partir de l'estudi postcranial). Parlarem de *diformisme sexual esquelètic* quan es fa referència a les diferències en mida i forma dels ossos entre homes i dones (per a restes ben conservades, la fiabilitat pot ser del 100%); la seua identificació serà més fàcil per a adults joves, perquè els trets sexuals van adquirint-se amb el desenvolupament i maduresa de l'organisme (en xiquets els trets estan poc marcats i a l'envelliment van poc a poc perdent-se). L'individu *alofisi* és aquell del qual no hi ha manera de determinar el sexe.

- Estimació de l'edat: està sotmesa a diferents variables com són el nombre de restes existents, la seua conservació i de la pròpia edat a calcular. Per a subadults (infants i adolescents) ens basem en les erupcions dentàries, grau de creixement dels ossos llargs i altres trets a l'epífisi (extremitat dels ossos llargs) i el seu creixement. Per als adults, seguim signes degeneratius, ossificacions de cartílags, desgast de les dents...

Sistema d'excavació: excavant T1

- Càlcul de la talla: depèn, un altre cop, de l'edat del subjecte en estudi. Per a infants i adolescents cal emprar les taules i fórmules regressives que relacionen l'edat i el seu creixement. Per a adults, la manera més fàcil és calcular la talla a partir de les dimensions de les longituds màximes dels ossos llargs amb l'ús de taules o fórmules regressives per races.

- Determinació racial: no és una de les qüestions més habituals per al nostre àmbit geogràfic, car la gran majoria són caucàsics mediterranis. És un dels grans reptes de l'Antropologia perquè és molt difícil d'observar tots els trets descrits per a una determinada raça al subjecte mort. A més, els principals trets racials són el color de la pell, les característiques del cabell, la distribució del greix pel cos i la forma del nas, característiques que no són presents a l'esquelet dels éssers humans. Normalment, ens fixem en els ossos del crani de la zona del nas. Malalties reumàtiques, traumàtiques, degeneratives, congènites, tumorals, infeccioses, carencials i d'altres deixen emprentes als ossos de l'individu que les ha patit. El diagnòstic és sempre de presumpció i no definitiu.

6.- Evidències osteològiques de malaltia i marcadors alimentaris:

Allò més difícil d'establir i determinar, però, són tots aquells processos (causats per animals, pressions del terreny, acidesa del sòl, el propi tractament de l'os durant la seua excavació -marques deixades per la paleta, pic o altres-) que es produeixen després de la mort i que poden deixar marques als ossos semblants a les que produeixen diverses patologies.

Per altra banda, de l'estudi bucodental realitzat al laboratori (a l'excavació s'evitarà de realitzar qualsevol neteja

que puga provocar la desaparició de pistes) pot determinar la dieta majoritària ingerida per l'individu al llarg de la seua vida. Així, l'aparició de gran quantitat d'estries a les dents determina dietes riques en vegetals. La llargària de les mateixes és major en les dietes vegetals que a les càrniques. La preparació dels aliments també deixa pistes, així, l'existència de pols, terra i cendra distorsiona el patró d'estriació.

Un cas. Els Enterraments de la Perera

Des del punt de vista bioantropològic i paleopatològic, la importància dels Enterraments de la Perera rau en la seua singularitat.

L'estudi que portem a terme, permetrà de conèixer aspectes bioantropològics, de salut i malaltia, etc... dels individus estudiats alhora que serà un exemple de correcta difusió i divulgació de vestigis arqueològics.

Ara per ara, només podem avançar algunes dades:

- Cista 1 (T1): compta amb tres individus inhumats (un adult, un infant-1 d'entre 2 i 7 anys i un infant-2 d'entre 8 i 14 anys d'edat).

- Cista 2 (T2): té també tres individus inhumats; per una banda les restes d'un individu adult jove (probablement home), un esquelet adult jove (probablement una dona) i restes d'un infant de menys d'un any d'edat.

Pel que fa a qüestions tafonòmiques o postdeposicionals, cal assenyalar que es repeteix el patró d'enterrament múltiple, triple, de tipus secundari on trobem restes d'un individu adult articulat en cadascuna de les cistes, així com restes de dos inhumacions prèvies, corresponents a restes infantils (T1) i infantil i adult (T2). A tots dos casos són primàries les restes infantils (els primers dipositats) i han estat desplaçades a la part inferior de la tomba, als peus de l'individu articulat (el que manté la posició en què fou dipositat).

La descomposició dels cossos fou al buit (sense cap sediment que els cobrirà originalment) i la seua posició fou de cúbit supí, és a dir, amb l'esquena tocant en terra i les extremitats.

Pel que fa als marcadors d'hàbits, sembla que les peces dentàries tenen un desgast associat a alguna tasca artesanal que implica la utilització de la boca per a la mateixa (p. e. mastegament de pells o similars). De l'estudi de certes

insercions musculars, podem assenyalar que aquestes persones realitzaven tasques amb postures o activitats físiques que generaven continus moviments o posicions repetitives.

Dades sobre el patró econòmic i nutricional es desprendran de les anàlisis del patró de microestriació que estan per realitzar.

Tots aquests estudis es realitzen al Laboratori d'Antropologia Forense i Paleopatologia de la Unitat Docent de Medicina Legal a la Facultat de Medicina de la Universitat de València.

Impacte Ambiental

L'afecció mediambiental també va ser mínima. Només es desbrossà l'àrea immediatament superior als enterraments i aquelles zones superficials afectades pels sondeigs. En cap cas s'efectuà cap tala de massa forestal ni de cap espècie protegida⁹.

Tot i que la pròpia naturalesa del jaciment impedeix la seua posta en valor (que, pensem, no seria massa atractiva des del punt de vista del turisme cultural), l'indret es recuperarà pròximament, evitant així l'abandonament del talús a la seua sort (fet que originaria, a la llarga, solsidres).

Les brigades municipals construïran un marge de pedra i colgaran les tombes amb la terra treta durant l'excavació amb l'objectiu de protegir el que queda de les cistes i afavorir el creixement de vegetació.

Divulgació

A banda de l'interès científic que es desprèn de la intervenció, s'han d'efectuar altres tipus d'actuacions per tal de difondre allò realitzat a la societat. El gaudi del Patrimoni Cultural Valencià és un dels objectius que mira d'assolir la Llei de Patrimoni Cultural Valencià, no hi ha prou amb la conservació i documentació.

La manca de recursos econòmics per part de les administracions públiques i el poc interès de les entitats privades per ajudar a la difusió de la cultura¹⁰ solen impedir una correcta arribada del producte cultural a la societat.

Aquesta tasca divulgativa s'inicià durant el mateix procés d'excavació i documentació dels enterraments. Divereses foren les visites que es realitzaren a peu de jaciment. Les persones que ens arribaven, eren informades per algú de l'equip d'excavació sobre què era el que estàvem fent¹¹.

Alguns mitjans de comunicació es feren ressò de la nostra activitat mitjançant la realització d'entrevistes a peu d'excavació. Açò, per altra banda, afavorí que molta gent interessada poguera recórrer la curta distància que hi ha entre Morella i la Rourera de la Perera per visitar-nos.

En darrer lloc, tenim prevista la realització d'una petita exposició que oferisca l'oportunitat de tornar a visitar els enterraments a aquella gent que no va poder visitar-nos el seu dia.

Visita al jaciment durant l'excavació

Per altra banda, venim generant diversos articles com el que aci us hem presentat per a major difusió de l'únic exemple de necròpoli rural d'època visigoda a les comarques septentrionals del País Valencià excavada fins ara.

Algunes conclusions (un avanç)

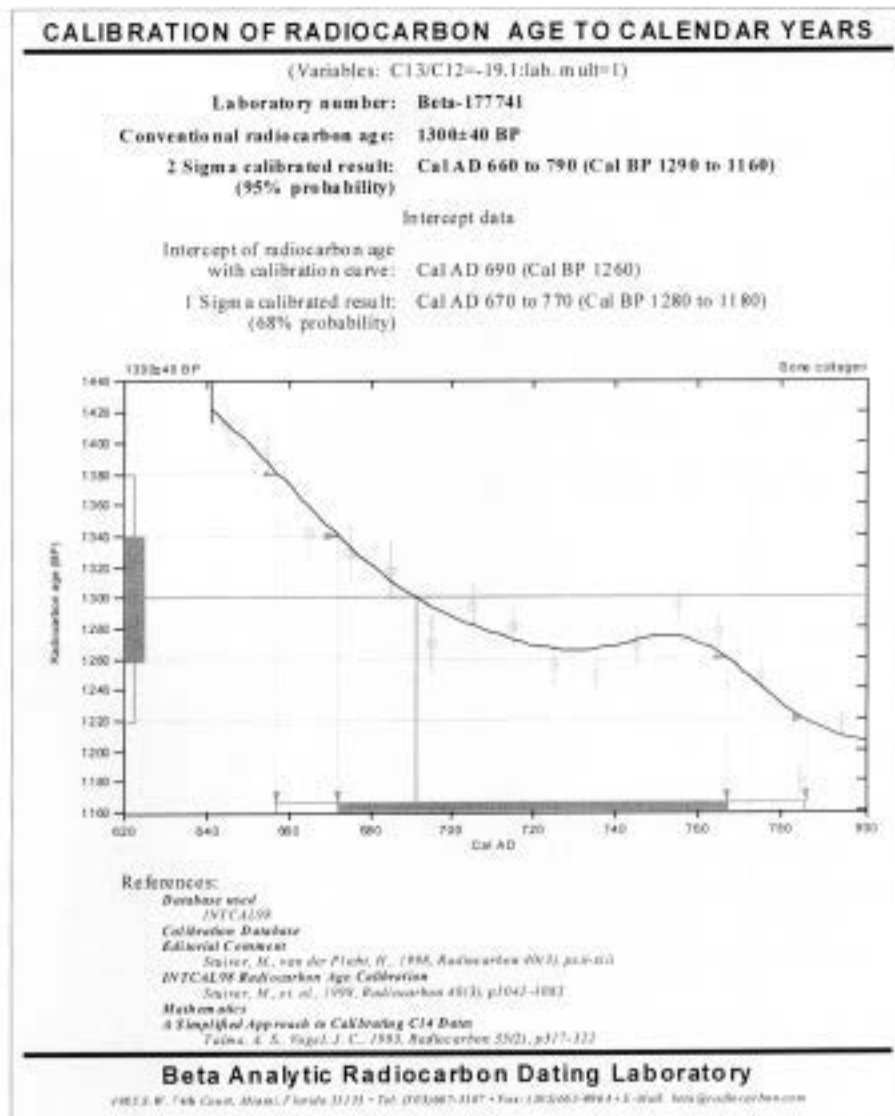
Pensem que el balanç final de tota la intervenció ha estat favorable.

El fet de la destrucció parcial del jaciment anomenat Enterraments de la Perera, originada per la construcció el 1992 de la pista rural del Camí del Tossal Gros o de la Carcellera, fet que deu d'haver generat una intervenció d'urgència per tal d'evitar la destrucció total del jaciment i així, almenys, poder documentar-ne part d'ell; va suposar l'incompliment de la legalitat vigent tant per part de l'empresa constructora per no comunicar la troballa a l'administració competent (fet sancionable segons la Llei del Patrimoni Històric Espanyol de 1985, vigent aleshores), com per part de les successives administracions encarregades (primer a nivell estatal i, a partir de la transferència de les competències referides, a nivell autonòmic), per no posar els mitjans necessaris per a la correcció del mal causat des que va tenir coneixement del fet.

Afortunadament, la concessió d'una ajuda econòmica per a l'excavació de les restes encara existents del jaciment, va suposar la possibilitat de rescatar, documentar i adscriure cronològicament les despulles humanes que allí romanien abans de la desaparició completa del jaciment per espolis, processos erosius o l'oblit del temps.

La importància científica del jaciment és, davant de l'estat actual de la investigació de la nostra comarca, cabdal. Malgrat el fet de no tractar-se de l'única necròpoli existent o excavada als Ports, ni tampoc ser l'única evidència de la presència de gent de l'època anomenada visigoda (*grossa modo*, 475-711 dC), és tracta de l'única necròpoli rural preislàmica excavada al nord del País Valencià.

Tenim notícies del descobriment i destrucció d'una necròpoli, en condicions molt semblants a les que es varen produir al nostre cas, a un indret proper a la Font dels Horts de Cinctores. Durant la millora de l'actual carretera Cinctores-Morella (Arasa, 1999, 110 i següents, a partir de Giner Prats, 1981, 41), es descobriren diversos enterra-

Resultat de les proves JAMS

ments. La zona va estar visitada per Arasa l'any 1990 on troba diversos fragments de ceràmica grollera de difícil adscripció (potser ceràmica visigoda?) i una placa de cinturó de bronze d'època visigoda. Fou aquest jaciment una altra necròpoli amb les mateixes característiques que la nostra? Mai ho sabrem.

Encara que ens trobem en un estadi inicial de la nostra recerca de paral·lels que ens ajuden a entendre els Enterraments de la Perera, no hem trobat referència bibliogràfica de cap jaciment semblant al nostre a les comarques valencianes veïnes als Ports. Sabem de necròpolis urbanes d'època visigoda a Tarragona i València o d'altres rurals a Cocentaina, Pego o Sollana, però no en coneixem cap en àrees més septentrionals del nostre país (Arasa, 1991, 209).

Fins ara, el treball que ens serveix de referència és un estudi realitzat a Andalusia sobre l'època que ens ocupa (Carmona, 1996) dins del món funerari rural. Així, sobre 2.040 tombes estudiades, s'assenyalen els següents aspectes:

- Ubicació: quasi totes es troben ubicades al vessant sud o sud-oest de muntanyes (22,4%), tossalets (15,6%) i al-

terons (7,8%) a zones agrícoles no explotables i properes a cursos d'aigua (21,4%).

- Tombes: solen estar orientades est-oest i en un 23,35% dels casos són cistes; les tombes en general, solen distribuir-se en filades, carrers o en paral·lel, permeten la mobilitat entre els enterraments.

- Ritual: existeixen inhumacions simples o individuals i múltiples dobles o triples; d'aquestes, segons el temps transcorregut entre la deposició dels cossos, del primer individu s'arraconen els ossos als peus, es desplaça al lateral o es col·loca l'un damunt de l'altre, el crani, però, restara a la capçalera com a mostra de respecte.

- Relació amb estructures d'hàbitat contemporànies: el 51% estan relacionats amb poblats, vil·les agrícoles o edificis religiosos extraurbans.

Els enterraments excavats per nosaltres troben el seu lloc dins d'aquestes conclusions de l'autora: estan ubicades al sud-oest en vessant en una zona boscosa improductiva, agrícolament parlant i a escassos 30 metres d'un barranc; es disposen en paral·lel o formant filada (ja

hem dit que no sabem si es varen destruir més tombes a la construcció del camí, que no sabem de quan data, o al seu eixamplament a les primeries dels 90) i s'orienten N/E-E-S/O/O (quasi E-O); pel que fa al ritual d'inhumació, comptem amb dues cistes triples; i, en darrer lloc, cal assenyalar que podrien estar associades al poblat de llarga ocupació ubicat al Tossal de la Perera que, de moment no podem negar que tingue ocupació visigoda.

Tanmateix, la investigació bibliogràfica no ha acabat i caldrà incidir en altres possibles troballes realitzades al Baix Aragó.

Futures actuacions

De la investigació d'aquest jaciment es desprenen dos possibles vies d'investigació per a un futur:

- Per una banda, es fa necessari de descobrir l'hàbitat que generà aquests enterraments ja siga mitjançant la realització de prospeccions meticuloses als voltants o l'excavació de jaciments arqueològics veïns que hagen estat identificats com a zones d'hàbitat i que hi siguen coetanis als enterraments en algun dels seus moments d'ocupació (p.e. el Tossal de la Perera).

-un altra possibilitat d'investigació podria entrar dins del camp anomenat «arqueologia funerària», on s'estudien aspectes que relacionen el món dels vius i dels morts; diverses han estat les actuacions que venen realitzant-se en aquest camp: Antic Calvari de Morella, l'Argilagar del Mas de Garcia, els Enterraments de la Perera, les futures actuacions a realitzar a la Capella del Carne de l'Església Arxiprestal de Santa Maria i, possiblement, a l'antic cementeri de Morella, juntament amb altres indrets on es presumeix l'existència d'elements funeraris; totes aquestes actuacions, podrien emmarcar-se en un projecte que tractara l'evolució dels ritus funeraris i antropologia física dels habitants del terme de Morella.

Cloenda

Esperem haver-vos aprofitat a una de les tasques que realitzem, les intervencions arqueològiques ordinàries, d'una manera intel·ligible.

De vegades, ens és difícil utilitzar un llenguatge quotidià per presentar els nostres estudis, desitgem haver-ho aconseguit, encara que parcialment, al present escrit.

Ens sentirem suficientment pagats si, almenys, haveu gaudit del nostre treball, com nosaltres ho fem.

Notes

1.- Aquesta intervenció ha estat subvencionada per la Direcció General de Patrimoni Artístic de la Generalitat i per l'Ajuntament de Morella.

2.- Respectarem ací el nom amb el que batejarem i donarem d'alta el jaciment, dins de l'Inventari de Jaciments Arqueològics del País Valencià, Joaquim Andrés Bosch i Marta Segura Ori.

Els anomenats enterraments de la Perera es localitzen a una contrada coneguda com la *Rosera* dins del Mas de la Perera a la Dena Segona del Riu de Morella (els Ports).

Es tracta d'un jaciment d'escassíssimes dimensions, orientat al sud-oest de la vessant d'un petit aleró a la vora d'un barranc entre la Perera i el Mas de Palos Nou. El paisatge circumdant es caracteritza pels vessants boscosos de carrasques amb algunes zones planes o terrassades roturades per conrear forment. La part més deprimida està solcada per una rambla estacional que rep l'aigua dels barrancs que modelen els tossals de la zona.

Es troba a uns 5 Km a l'est del nucli urbà de Morella. Per accedir-hi cal eixir de Morella i agafar la N-232 cap a Vinaròs. Entre els Km 60 i 59, sobre el camí de la Carcellera, pista asfaltada, que s'endinsa cap al nord. Una vegada deixem a la vista el Mas de la Perera a l'esquerra, continuem i, en passar al damunt d'un barranc en una corba molt tancada cap a l'esquerra, trobarem el jaciment al talús dret de la següent corba cap a la dreta. Les coordenades UTM són: Fus 30, 750369(E) i 4499558(N), Full 545-I (59-41), E. 1:25.000.

3.- Inicialment mirarem de realitzar la intervenció sobre un altre jaciment que ens semblava més interessant i més adient per al tipus d'ajudes que es convocaven. Aquestes ajudes estan destinades a totes aquelles intervencions anomenades ordinàries, és a dir, aquelles no provocades per la realització d'alguna actuació que pugue provocar la seua desaparició, que serien les d'urgència.

La negativa dels propietaris dels terrenys on s'hi localitzava el jaciment ens obligà a canviar el projecte que teníem al cap i fou aleshores quan proposàrem a l'Ajuntament de Morella la realització d'aquesta actuació que hauria d'haver-se fet per via d'urgència al seu moment.

4.- La gran majoria d'actuacions ordinàries solen nodrir-se d'estudiants com a força de treball. Aquests donen el seu esforç i treball a canvi de la realització de pràctiques arqueològiques *in situ* on prenen responsabilitats i aleshores s'ensinistren. Per tal que no els s'apose una despesa econòmica afegida, també, obtenen el pagament dels transport, manutenció i allotjament. En aquests cas, però, pensarem que era més convenient contractar diversos peons que realitzaren la feina bruta i només dos estudiants de la Universitat de València foren convidats a participar-hi.

5.- La diferència entre 3.722,35 euros (dinners per gastar) i 3.883,29 euros (dinners gastats) fou aportada per l'Ajuntament de Morella. El 25 % extra que havia d'aportar l'entitat

local es justificà mitjançant el càlcul de la part proporcional del temps invertit per l'arqueòleg municipal al treball de camp.

6.- L'equip el formaren les següents persones: F.X. Duarte i F. Hernández (direcció); J.M. de Antonio (part tècnica); E. Garcia (esp. en món funerari) i M. Polo (metge forense); J. Ruiz, I. Serrano i A. Pitarch (operaris especialitzats en arqueologia); A. Verbes i O. Gómez (col·laboració); Héctor, Sabina i Àngels (participació).

7.- Cista: estructura de pedra formada per lloses de gran mida i forma normalment rectangular a l'interior de la qual es disposa la persona o persones mortes. Per realitzar-la se sol practicar una fossa de forma rectangular a l'interior de la terra (o modelant la roca), després es disposen les lloses a la part interior de la fossa i ocasionalment al fons, per tal de conformar una mena de taüt petri (també es pot fer de rajoles, maïnes o de qualsevol element arquitectònic: capitell, jamba, tambor de columna...); després s'introdueix el cos; en darrer lloc es col·loquen les lloses que faran de coberta i després es colga de terra la cista. Cal suposar que els llocs d'enterrament estarien indicats per algun signe a nivell superficial, com ho fem en l'actualitat.

8.- Aquest ajut no s'arribà mai a produir i l'Ajuntament de Morella n'assumí la despesa.

9.- Fins i tot es demanà autorització a la Conselleria de Medi Ambient per tal de poder efectuar el desbrossament de la massa vegetal que ens impedia treballar en condicions adients. La Conselleria autoritzà l'activitat, prèvia presentació d'un projecte on es descrivia la tasca a realitzar, alhora que es proposaven mesures correctores de minimització de l'impacte ambiental.

10.- Val a dir que les entitats privades solen mostrar interès pels grans projectes expositius o de posada en valor, deixant de banda aquells projectes de poca existència comercial, és a dir, la cultura els interessa per a la seua promoció de mercat, *marketing*.

11.- Acordarem de no organitzar visites per a grups escolars a causa de l'escassa durada de la intervenció (cal organitzar com cal aquest tipus d'excursions), de les pròpies condicions d'inseguretat de l'indret (vota una pista rural transitada) i, també, a causa de la naturalesa de la intervenció (els cossos eren ràpidament exhumats).

Bibliografia

ARASA I GIL, F. (1991): «Un *osculator* i dues plaques de cinturó de la comarca dels Ports (Castelló)». *Seguntum*, 24. Departament de Prehistòria i Arqueologia de la Universitat de València. València.

ARASA I GIL, F. (1999): «Arqueologia del terme municipal de Cincorres», a *Cincorres*, Volum 1. Cincorres Club, C. B. Tortosa.

CARMONA BERENGUER, S. (1996): *El mundo funerario rural tardocantiguo y de época visigoda en Andalucía: la necrópolis de El Ruedo (Almedinilla, Córdoba)*. Diputación Provincial de Córdoba. Córdoba.

NOTÍCIES COMARCA NOTÍCIES

Resultats de les eleccions municipals

	Bloc		Entesa		PP		PSOE	
	Vots	R.	Vots	R.	Vots	R.	Vots	R.
Castell de Cabres					4		7	1
Castellfort					135	4	30	1
Cinctorres					143	3	202	4
El Forcall					173	3	217	4
Herbers					49	1		
La Mata					65	4	46	1
La Pobla de Benifassà					103	4	70	1
La Todolella					55	4	46	1
Morella					803	5	1.083	6
Olocau					42	2	57	3
Palanques					17	1		
Portell					61	3	84	4
Vallibona					25		34	1
Vilafranca	361	2	246	2	449	3	529	4
Villores					5		38	1
Sorita					67	5	17	
Total	361	2	246	2	2.196	42	2.460	32

Eleccions autonòmiques

	PSOE	PP	Bloc-EV	ENT	ERPv	UV	CDS	PCPE	PRF	E-2000	FA	PRCV	PH
Castell de Cabres	7	3		1									
Castellfort	37	121	3	1									
Cinctorres	190	146	12	11	4	1	1						
El Forcall	200	176	5	6	2	1	1	2					1
Herbers	17	38			1	1			1				
La Mata	44	63	3	3					1			1	
La Pobla de Benifassà	59	102	5	7	5	1	1		1				
La Todolella	39	60	1	3	1						1		
Morella	1.009	802	24	35	22	3	8	2	1				1
Olocau	49	46											
Palanques		17											
Portell	60	95	4	1	2	3				1		1	
Vallibona	31	26		5	1	2		1					
Vilafranca	636	503	310	148	5	2	1		1	2	2		
Villores	32	11	1		1								
Sorita	22	80	1										
Total	2.432	2.289	369	221	44	14	12	5	5	3	3	2	2

De la comarca...

Diputat provincial

L'exalcalde de Cinctorres i regidor pel PSPV a Cinctorres, Josep Gisbert, ha sigut designat diputat provincial pel partit judicial de Morella. Els socialistes van dubtar entre Oscar Tena i Gisbert. Finalment es van decidir pel cinctorrà, atès que aquest poble encara no havia tingut cap representant a la Diputació.

Cinctorres

El Grup Guix de Vila-real, l'Institut de Paleontologia de Sabadell i el Museu de Cinctorres han descobert uns fòssils de dinosaure que podrien ser els més antics de la Comunitat Valenciana, amb una antiguitat superior als 121 milions d'anys. Els que s'han trobat fins ara tenen entre 113 i 115 milions d'anys.

Molins

El Pla Eòlic de la Generalitat Valenciana preveu la instal·lació de torres eòliques a 300 metres de l'ermita de Sant Pere de Castellfort. A 1.272 metres aquesta zona ha quedat inclosa en la zona eòlica 3 del Pla Eòlic Valencià. Esta zona inclou els termes de Vilafranca, Castellfort, Cinctorres, Portell y Ares on s'instal·laran 121 aerogeneradors.

Notícies de Vilafranca

Cultura

□ El cine municipal de la Casa de la Cultura de Vilafranca ha comptat amb més de 5000 espectadors en la temporada d'hivern. Gent de pobles com Castellfort, Benassal, l'Anglesola o Cantavella han acudit a la vila, ja que els cines més propers estan a Castelló o Vinaròs. Les pel·lícules li costen a l'Ajuntament entre 450 i 1800 euros. El dèficit és de sis mil euros.

□ L'associació Cultural Luis Miralles del Carro ha presentat un projecte a la Conselleria de Cultura per a recuperar les pintures de l'ermita de Santa Bàrbara de Vilafranca. Les pintures estan a la cúpula d'esta ermita datada al 1782. El projecte costaria 25.000 euros.

□ Els dies 13, 14 i 15 de juliol Vilafranca va albergar el festival de teatre «Capsigrany». Fins la vila van arribar companyies de teatre de tot Espanya, fins i tot des d'altres països. Es fa la tercera edició d'aquest festival de teatre que porta a la vila les millors obres. Va ser un èxit de públic i actuacions.

Política

□ El 84 % dels votants a una consulta social que es va fer a Vilafranca sobre la guerra d'Iraq van demanar que el president del govern espanyol, José Maria Aznar, dimetira del seu càrrec. Van votar 179 vilafranquins en una taula posada al mercat dels dissabtes. Això representa el 10 % del cens del poble.

□ El PP pretenia endarrerir la transhumància per inaugurar un refugi ramader i així convertir-ho en un acte electoral. Volien que el president dels pastors, Lionel Martorell, retardare la transhumància. Lionel no va acceptar el xantatge i com fa cada u de maig va pujar amb les seues ovelles cap a Fortanete. A més, del citat refugi va assegurar que «està molt mal fet».

Serveis

□ Els conductors de la Vila i d'altres pobles de la comarca van a passar la ITV a Cantavella o a Alcanyis. Les tarifes d'Aragó són més econòmiques i en cas de fer-se una segona revisió no cal tornar a pagar. Això ha posat en guàrdia les estacions mòbils que vénen als pobles, que ja no cobren la segona revisió.

□ La legislatura anterior ha deixat un nou IES, el projecte del Pou de la Fos, la Casa de la Música, la pseudo-reparació de la carretera entre d'altres projectes. Ha quedat penjant la construcció d'un centre de la tercera edat.

□ Tot i que les ambulàncies de Creu Roja fan de bo quan no hi ha Samu, la Conselleria de Sanitat no paga els trasllats, que han d'eixir de les butxaques dels veïns. De fet, la Creu Roja de Vilafranca té més de 600 socis per cobrir les despeses de l'ambulància.

□ Iberdrola ha retirat del case urbà línies elèctriques fora d'ús, després d'una demanda de l'Ajuntament. Alhora s'ha reparat una línia elèctrica que porta corrent al repetidor de televisió.

□ Des del 27 de desembre de 2002 l'abocador comarcal de residus ha estat rebent escombraries de l'Alt Millars, segons es desprèn d'un escrit de la Diputació. L'abocador està prop del col·lapse. L'Ajuntament únicament sabia que les deixalles van arribar dos dies.

Esports

□ El corredor David Rodríguez va ser el vencedor de la Carrera de Muntanya de Vilafranca i va indertir un temps de 2 h 38'. A la prova es van apuntar 228 que van recórrer una distància de 27 km.

Aniversari

□ La Unió Musical de Vilafranca ha continuat amb el cicle de concerts que ha programat des de l'inici de 2003 per celebrar els 75 anys. Es tracta de concerts per a banda i músics solistes. A més la banda vilafranquina va participar al certamen de bandes «Ciutat de València».

Successos

□ La mestra de Vilafranca, Gema Villarroya, va morir arrossegada pel Riu Calders al Camí de la Canà. Va tractar de creuar el riu que es va emportar el seu cotxe. Els bombers la van trobar riu avall. Gema recorria totes les setmanes 500 kilòmetres per atendre les escoles de 4 pobles.

Plaça de Bous

□ L'Ajuntament vol comprar la plaça de bous del poble als seus propietaris. Tots els grups polítics de l'Ajuntament han manifestat este propòsit. Esta plaça, amb capacitat per a 3.500 persones, va ser inaugurada al 1933.

Obres

□ L'Ajuntament de Vilafranca ha demanat a la Generalitat que s'implique econòmicament en la restauració de l'església del poble. El Consell Valencià de Cultura ha emès un informe favorable perquè aquest edifici sigue declarat Bé d'Interès Cultural.

Notícies de Morella

Patrimoni

□ Amb el títol de Memòria Daurada s'ha fet una exposició dels artesans de Morella i Comarca dels segles XII al XVI a l'arciprestal. Escultures, pintures, retauls, creus, calzes són obres que, juntament amb la restauració de l'escala del cor formen part de l'exposició. Les peces provenen d'altres diòcesis i museus i de col·leccions particulars. L'acte inaugural va ser presidit pel President de la Generalitat, el Bisbe de Tortosa, el Conseller de Cultura, el President de la Diputació i l'Alcalde de la ciutat. Al Placet, un grup de manifestants mostraren als assistents una pancarta amb el rètol NO A LA GUERRA i cridaren eslògans referents al conflicte bèl·lic. Un dels més punyents va ser: «Memòria daurada, memòria ensangrentada».

□ Una ala del claustre de Sant Francesc va patir danys greus en enderrocar-se a causa del vent de 120 Km/h. Tanmateix els experts van descartar la influència de les trepidacions produïdes per les obres que s'estan fent en el mateix indret per a la construcció d'un parador nacional de turisme.

Solidaritat

□ Amb una magnífica i emotiva exposició del pintor José Camacho (q.e.p.d.) es van encetar les jornades de solidaritat i benestar social organitzades pel

Consell Municipal de la Solidaritat. L'exposició es va fer en homenatge al pintor, que va viure molt de temps a Xiva i va plasmar paisatges i vivències de la nostra gent. *Diàlogo para un paisaje* és la millor definició d'aquesta mostra d'un pintor que malauradament va morir d'Alzheimer. Justament respecta a aquesta malaltia, Sara Nàcher, treballadora social de l'Associació de Familiars d'Alzheimer de Castelló, va explicar en una conferència tots els aspectes i interessants de la malaltia. Montserrat Barros, esposa de José Camacho, hi va explicar la seua experiència.

□ A les sales gòtiques es va fer una xarrada sobre el significat i els objectius del que són les famílies d'acollida per part de l'Associació de Voluntaris d'Acolliment Familiar.

□ Al Passeig de l'Alamera es va inaugurar una *jaïma* de la *wilaya* dels campaments de refugiats saharauis de Tinduf (Argèlia). La xarrada sobre Vacances en Pau (acolliment de xiquets i xiquetes saharauis a l'estiu) i sobre la situació actual del poble saharauí va estar a càrrec de l'associació Smara del Delegat saharauí a Castelló, Hamed i de Gumerinda Montoya d'una família acollidora. La projecció de la pel·lícula Ciudad de Dios completà el cicle d'activitats de les jornades de la solidaritat 2003.

Turisme

□ La revista *Descobrir Catalunya* va rebre aquest any el premi de Comunicació Patronat de Turisme de Morella 2003. Aquesta revista va dedicar un ampli reportatge fotogràfic de la ciutat. L'alcalde destacà la fidelitat i constància del turisme procedent de Catalunya. Per altra banda cal destacar la massiva assistència turística que va omplir tots els pobles de la comarca en la passada Setmana Santa.

Esport

□ José Arnau va guanyar la prova de Pujada Automobilística de Morella organitzada pel Motor-Club a Can-teret, a la carretera de Cincorres. Aquesta prova, que feia prop de 30 anys que no es realitzava, va comptar amb la presència del pilot vilafranquí Miquel Porcar.

□ La Fàbrica de Giner va ser el marc per a celebrar la festa dels tres equips - Alevins, infantils i cadets- comarcals, que va clausurar així una magnífica classificació de la temporada passada. El futbol base, formant els tres equips de Els Ports F. C. ha estat tot un èxit des del punt de vista esportiu, però també social i educatiu.

Jornades

□ A casa Ciurana es van celebrar les II Jornades sobre la Diabetes. Van desenvolupar dos aspectes fonamentals que afecten aquesta malaltia, la prevenció, destacant per part de la doctora Dolores Corella (representant de nutrició de l'OMS) la dieta mediterrània coma base nutricional i el tractament mèdic pròpiament dit pel doctor Francisco Morales catedràtic de la facultat de Medicina de València.

□ Diverses activitats organitzades per la Plataforma Veïnal de Cincorres i la Coordinadora d'afectats per la mineria de la comarca dels Serrans van mostrar alguns dels efectes que les mines comporten. A Cincorres es va analitzar la campanya d'al·legacions al Pla d'argiles. A Morella, per la vesprada, la Coordinadora dels Serrans va mostrar i analitzar la vivència dels pobles afectats per les mines i el que poden fer els ajuntaments davant d'aquestes empreses i de l'administració. Al mateix poble de Cincorres es van poder visitar alguns jaciments paleontològics on les extraccions s'han fet sempre sense usar cap tipus de maquinària pesant tal com es fa a les mines a cel obert com a la Parreta.

Premis

□ El teatre municipal va ser un any més el marc per al lliurament de premis del XIX Concurs Literari Vint-i-cinc d'Abril. Les escoles del Forcall, la Pobla de Benifassà, Vilafranca i Morella (primària i ESO) van ser les participants en aquesta edició.

Fi de Curs

□ Per celebrar i gaudir el fi de curs, el Col·legi Verge de Vallivana va organitzar un magnífic festival de Música i *Un Viatge de Somni* dirigit per Lidon Valer

J. CAMACHO

Cabaleiro i la participació de l'Associació Mestre Candel. Aquesta peça musical consta de dos parts, la primera Peer Gynt, d'Eduard Grieg, amb la participació dels alumnes d'educació infantil 3 a 5 anys, la segona un viatge de somni de Carles Gumi, cantata per a Cor infantil (1r, 2n i 3r cicle de Primària) narrador (Salvador Orti) i Banda simfònica (Associació mestre Candel). Després del festival pares i alumnes i mestres gaudiren tots junts d'un sopar i d'una magnífica nit d'estiu.

Premi

□ Maria Àngels Ferrer, ramadera de Morella, va ser la guanyadora del premi a la dona rural emprenedora que atorga cada any la Conselleria d'Agricultura. Maria Àngels té 26 anys i una explotació d'ovelles i vaques. Assegura que cada vegada menys gent es dedica a l'agricultura.

Corpus

□ De gran solemnitat i participació es pot definir la processó del Corpus d'enguany. Els majorals, persones que feien 50 anys, van recuperar algunes peanyes que feia temps que no eixien. Els actes

religiosos -la missa l'eixida i arribada (cortesies) de la processó- es van fer primer a l'antiga església de Sant Francesc i després al Placet de l'església ja que l'exposició Memòria Daurada va impedir que es pogueren fer al lloc de sempre.

Successos

□ L'Ajuntament ha demanat a la Conselleria de Medi Ambient que face un tancat a la muntanya de Vallivana per evitar que les vaques ixquen a la carretera. Ja s'han produït molts accidents des

que es va remodelar el traçat, es van trencar les tanques i no les van arreglar. El Ministeri de Foment tampoc les ha volgues reparar i l'empresa que va fer les obres se n'ha desentés.

Dinomania

□ La mania de Carlos Fabra per Morella s'ha transformat ara en un projecte de museu de dinosaures. El museu es dirà «Dinomania», el volen fer a la Fàbrica Giner, paga la Diputació, costarà 2,6 milions d'euros i inclou seus comarcals a Cincorres.

EL AGUA ES NUESTRA RAZON DE VIDA

IRRIAGRO

SISTEMAS DE RIEGO

**INSTALACIONES
Y PROYECTOS DE:**

- Sociedades de riego.
- Riegos por aspersión y goteo.
- Conducciones de agua.

**VENTA Y SUMINISTRO
DE MATERIALES DE:**

- Riego por goteo.
- Riego por aspersión.
- Jardinería.

Ctra. Morella - Km. 3 - Tel. 964 730 920 - Fax 964 730 921 - Castellón

Si quan ix la revista encara les pedreres d'argila no han arrasat la comarca, recordeu que tota pedra fa paret, sobretot si és paret de pedra seca. La majoria de la gent de la revista encara sabem paredar encara que no amb la saviesa dels nostres avantpassats.

En la cosa de la cultura les pedres són els articles i tant serveixen per a construir com per a tirar-les als enemics, com bé saben a Palestina. No ens emboliquem...

Els que parlen de la comarca

Joan Ferreres, el cronista de la vila de Sant Jordi fa un article als *Fulls de Sant Jordi*, 30 sobre la confraria de Sant Jaume on esmenta que falta restaurar dos murals de Cruella.

A *Traiguera* 306 trobem un article del nostre gaitero J. Vicent Castel i d'en Manel Martí sobre *Dos tocats del gaitero de Traiguera*, on parlen de la dansa de la dansa de les Gitanetes i les Corregudes de Cavalls. També tenim a la nostra arquitecta Vera Hofbauerová arreglant l'església

de l'Assumpció i l'assumpte de la venda d'oliveres mil·lenàries: la venda de patrimoni cultural no té nom.

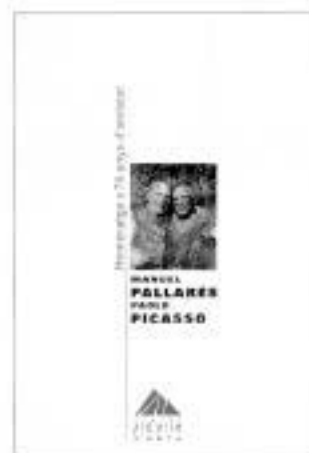
El butlletí de la diputació *Plaça de les Aules*, 47 parla de l'exposició de l'església, de carreteres i de la web del servei de publicacions de la diputació. També s'afirma que el bibliobús ofereix servei a la Pobla de Benifassà i a Ares del Maestrat, pobles que no comptaven amb aquest imprescindible servei.

El Centro de Estudios Bajoaragoneses ens envia un estudi documental sobre les arts al Baix Aragó, a càrrec de Teresa Thomson Llisteri, on ixen els orgueners Turull.

El butlletí del Centre d'Estudis del Maestrat, 68 recull articles molt interessants com el que fa J. Hernández sobre el nord valencià a la guerra dels trenta anys.

El *Bisgorgis* forcallà parla de l'Aplec i d'uns pesats que farem un llibre sobre les aldees.

Hem rebut una separata de l'article que el nostre president Ernest Querol va publicar al Congrés Internacional de Toponímia que es va fer a

València el 2001 sobre els noms que comencen per Pal-, com Palanques.

I a més... alguns fulletons de Morella

Els que hem trobat punts de contacte

La revista *Terme*, 17 del Centre d'Estudis Històrics de Terrassa conté un magnífic dossier sobre els 125 anys de ciutat que ells van com-

plir el 1877 una mica com Morella, per antigor indiscutible i fervorós liberalisme.

Els infatigables veïns de *Temps de Franja* parlen al núm. 25 de la novetat dels exàmens de català de la Generalitat de Catalunya en territori aragonés (haurien d'aprendre els d'ací, que ni tan sols reconeixen els títols del veí), al 26 del museu de dinosaures de Pena-roja i al 27 dels maquis executats a Arnes.

Els de tota la vida

De la Pobla Tornersa ens fan arribar el 12 de Montornès, amb articles d'arqueologia i història. El Centre Picasso d'Orta ens envia el catàleg a tot color de l'exposició que han fet sobre 78 anys d'amistat del pintor amb Manuel Pallarès. De l'Institut d'Estudis Ilerdencs hem rebut una biografia del polític català Joan Comorera.

El Masino 257 porta una estampa de Santa Flora, amb motiu de les noces d'argent de la restauració, mentre que de Carrutxa un llibret de Salvador Palomar sobre *El ball de valencians a Reus, al Baix Camp i al Priorat*.

D'Ontinyent ens envien l'*Almaig* de cada any, que és una meravella d'articles sobre aquella terra del que destaquem un sobre l'ús del valencià als bans de meitat s. XIX. És fantàstic per a la història moderna i contemporània de la Baixa Segarra el seu *Recull*, 8.

L'ajuntament d'Alcanyis ens fa aplegar el catàleg de l'exposició de pintura *Sensibilidad* de Susana Fuertes. El Centre d'estudis comarcals de Banyoles ens envia el voluminós segon tom de la recopilació de gojos de la zona.

I, a més... *Plana Rasa* de Mont-roig, *Quaderns de Vilantú* de Valls, *La Sirga*, de la Ribera d'Ebre Felibrejada i *Fulls de l'Arxiu de Santa Maria de Mataró*, *Del Penedès*, *Saó*, *Vila de Càlig*, *Inter-*

mon Oxfam, *Coordinació Sindical*, *El Diariet* de les Cases, *Arxius* de la Generalitat de Catalunya, *Lo Floc* de Riudoms, *Baix Llobregat*, *Pòrtula* de Marratxí i un fum de catàlegs de llibres.

Els nous (no parem!)

De l'associació Unesco per al diàleg interreligiós ens aplega un número de la revista *Dialogal* sobre l'Islam.

Del museu municipal d'Almassora ens arriba un volum bellíssim sobre el jaciment arqueològic grecorromà del Torrelló. El Centre d'Estudis del Camp de Morvedre ens va enviar el calendari d'enguany ple de bolets. I a més... alguns números del *7 dies* de Vinaròs.

Els oficials

La Diputació ens ha enviat quatre llibres, i dels que no teníem a la nostra biblioteca destaquem: *Frases Fetes al Nord de la Llengua* de Marisol González i *el Valencià de les Alquerries* de Josep Saborit.

La Generalitat ens ha enviat un opuscle per a que no fumem (que no és un vici de la junta) i els exercicis per preparar les proves de valencià de la Junta Qualificadora.

La Universitat d'Alacant ens fa arribar un homenatge amb articles sobre Francesc de Borja Moll i la Diputació de Barcelona uns fulletons amb la descripció de 25 arxius municipals. Ja hem perdut el compte de quants en tenim. D'ací pocs.

I per acabar, la Universitat Oberta de Catalunya ens envia un volum sobre tècniques d'estudi, que deu ser per a vore si ens apliquem!

**CASA
MASOVERET**

Tel. 964 160 948

Segura Barreda, 1

12300 MORELLA

(Castelló)

*La
Tenda
dels
Pernils*

HORITZONS LLUNYANS

La verdadera identitat

El debat sobre eixe concepte que tots anomenem globalització és un dels protagonistes principals de qualsevol discussió o raonament que tracte sobre l'actualitat. Els polítics i intel·lectuals ens diuen que vivim en un món establert dins d'un marc global, multicultural i multilingüe, i que el pluralisme és el futur. Però no tot són acords, perquè qüestions també plantejades, i tan importants com la interacció entre allò universal i allò local, com la pèrdua de les identitats, o com les peticions d'un món just i igual per a tothom on els protagonistes siguin els valors naturals i no els econòmics, no estan ni molt menys resoltes.

El tema de la globalització pareix actual. Però no ens enganyem, en realitat aquest procés començà fa més de dos mil anys amb l'imperialisme etnocèntric romà que ja va unir tot el mediterrani sota el mateix patró, i la posterior apropiació i adequació parasitària del cristianisme d'uns valors que li serviren per a iniciar l'edat teocràtica occidental. Després tots coneixem el que ve: configuració d'una Europa més o menys unida culturalment i religiosa encara que

diferenciada per les nacionalitats, i paulatina europeïtzació salvatge del món, imposant i expandint-se el nostre mode de vida a tota la humanitat, un fet que a principis del segle XXI sembla arribar a la seua fi amb les noves tecnologies sense fronteres.

Nosaltres vivim a Espanya, un país format per diferents conjunts de pobles que avui viuen unificats després de segles de conflictes i d'imposicions. I el fet que avui la disposició nacional siga aquesta és una simple qüestió d'interessos particulars, dels interessos i capritxos dels poderosos que al llarg de la història han tingut eixa necessitat imperiosa per dominar, capritxos d'una minoria que regeixen la vida, el senderi i el futur de tota la gent.

La comarca d'Els Ports forma part del País Valencià, un antic regne àrab que fou conquerit pels cristians catalans i aragonesos allà cap al segle XIII. La nostra essència és per tant múltiple, com molt bé podem observar avui en dia amb el bilingüisme o amb certes restes del passat musulmà. Al segle XIV i XV, els països catalans que formaven part de la Corona d'Aragó eren una autèntica potència mediterrània, molt abans que nasquera l'artifici d'Espanya. Per tant, per molts motius, els que segueixen par-

lant català, o mallorquí i valencià (eixes variants del català), i siguin una mica conscients del que això significa, estaran molt més pròxims a una identitat catalana que a l'actual espanyola.

Espanya és massa gran i aliena, i és veritat que si els països catalans pogueren formar una nació la identificació seria major. Però en el cas que així fóra també tindriem greus problemes a l'hora de justificar els nostres drets com a poble, perquè també els catalans establiren el seu àmbit a sang i foc sobre els àrabs; i abans aquests sobre els visigots; i aquests sobre els romans; i aquests sobre els ibers; i fills de tots és la nostra civilització i tradició.

Així doncs, d'aquesta manera ha funcionat la història d'Europa, també en l'actualitat, al nivell més gran possible, el mundial, amb la finalitat d'eixe concepte que tots coneixem com globalització. I és una lamentable manera de progressar, on els vencedors sempre han imposat la seua manera de pensar (actualment els occidentals capitalistes amb la seua proposta de pensament únic), quedant-se impunes dels seus crims i demonitzant els seus enemics.

I el poble, les masses, sempre han sigut dirigides per tal d'aconseguir els fins econòmics dels governants, per tal d'augmentar les seues propietats, sempre han sigut manipulades per mentides tals com patriotismes, religions o ideologies que només han sigut les mascarades dels conspiradors.

I avui, en aquesta societat sense fronteres en què vivim, aquest fet es veu en les ànsies de dominació de l'opinió pública, a través dels tentacles mediàtics, eficients controladors de les mentalitats que han donat com a resultat el que David Cronenberg anomena *La Nova Carn*. El que sempre s'ha volgut és eliminar l'esperit lliure individual, la consciència, perquè una volta aconseguit aquest propòsit, el poble actue com una rabera, pense com una rabera, es manifeste com un rabera i visque com una rabera.

Els demano que es paren a pensar un moment, que reflexionen sobre aquest fet, tant en el passat, com en el present. ¿Quin significat té per a una persona ser occidental? ¿què significa ser cristià o musulmà, o fins i tot ateu? ¿què significa ser europeu? ¿què vull dir quan em considero espanyol? ¿i quan ens reafirmem com a valencians, o catalans?

Jo us donaré la resposta: res, res si no estem dins de la conspiració social que ens ha donat aquestes etiquetes per tal d'oblidar-nos de la nostra lliure vo-

luntat. És molt dur afirmar aquests plantejaments, els fonaments són pesants, perquè hi hagut massa dolor i sofriment, massa injustícies, massa innocents oblidats, i la càrrega és massa gran per tal de no evitar l'ambivalència. A més, ¿és possible viure o escriure des del buit?

Sempre es diu que és en moments difícils quan apareixen les grans manifestacions artístiques, quan l'artista ha florit amb més força. ¿Caldria desitjar un món integrat en la Natura, un món de respecte cap a tot el que ens envolta, sense morals i prejudicis antinatural, només preocupat en la felicitat individual i de la família, si això significara prescindir dels grans temes amb que sempre ha comptat l'art?

Jo, com a vilafranquí, sempre em sentiré més identificat amb els pobles de la nostra comarca, que amb tot el País Valencià, Català, Espanyol, Europeu o Mundial. Però abans d'això sempre anteposaré la meua importància com a persona individual, el meu jo, i sempre intentaré respectar el més important: la Natura, com una part seua que sóc.

Algú dirà que sóc egoista, o un ressentit. Jo preferiria anomenar la meua reafirmació com una petició d'auxili davant l'esperpent, l'últim intent per no tornar-me boig. I tal volta compreguem algun dia que els assumptes humans no tenen tanta importància com ens pensem, que som una autèntica menudència dins del vast i meravellós Univers.

Fèlix Edo

Una Altra comarca és possible

En defensa dels drets socials, ambientals i laborals

Com a ciutadans i ciutadanes volem fer algunes consideracions per mostrar les nostres inquietuts sobre qüestions que ens preocupen. Ens preocupa el futur de les nostres terres, de la gent que les habita, ens preocupa la qualitat de vida que tenim, i la que tindran els que vindran després, ens preocupa la pèrdua o deteriorament de drets socials bàsics aconseguits durant molts anys de sacrifici.

Sabem que aquestes són qüestions que ens toquen a totes i tots, per això les volem fer arribar a com més gent millor. Creiem que és positiu que es parle, que es cree debat, que totes les persones tinguem opinió i ens fem escoltar.

Hi ha aspectes que considerem més importants, per la rellevància que tenen i tindran en moltes persones, com ara el

futur laboral i econòmic de la comarca, els immigrants, el medi ambient, la societat civil, la cultura...

La immigració

En molts pobles, les persones immigrades representen fins al 10% de la població, a Morella, per exemple, els ciutadans de nacionalitat romanesa són més de 300 dels quals sols uns pocs tenen, cuiden dels nostres majors i treballen als nostres negocis, són un segment jove, dinàmic i productiu. Exigim major atenció i respecte als seus problemes (reunificació familiar, assegurances laborals, activitats culturals, assistència legal etc.) tant de les administracions com de la gent de la comarca. Recolzar-los en la defensa dels seus drets és defensar els nostres, legalitzar-los és la prioritat per eliminar l'explotació, la seua participació en la vida política i social del poble és una qüestió de democràcia i la forma de solucionar problemes com la delinqüència, deguda en gran part a la il·legalitat i l'exclusió.

Creiem necessària la creació d'una oficina d'atenció a les persones immigrants a càrrec d'una persona de nacionalitat romanesa amb assessoria legal a càrrec de Serveis Socials per tal de facilitar la normalització d'aquest ciutadans a les nostres terres. No oblidem que, a l'estat espanyol, les persones immigrants treballadores aporten més diners a la seguretat social del que reben en prestacions i ajudes personals i familiars. També per això és de justícia exigir millors serveis. Tots nosaltres hem de recordar que l'explotació dels que treballen en les nostres cases i empreses és un delictes per la llei dels homes i un pecat per aquells que creuen en la llei divina i que, com diu Goytisolo, les lleis d'extrageria fracasaran perquè són injustes i inaplicables.

Economia, cultura i treball

Es destina gran quantitat de diners a projectes faraònics sense, en principi, demanar a la gent d'ací si considerem prioritari el parador, una ambulància, un escorxador, o la potenciació turística de la Fàbrica de Giner. Fora de les paraules i de la propaganda, la veritat és que Morella i la comarca porten el camí de transformar-se en una espècie de terra mítica, deficitària econòmicament, i anul·lada socialment i cultural.

De forma reiterada es prenen decisions a tombs i sense contar amb la gent, tant si es decideix des de dalt el canvi d'ubicació de l'institut de secundària, si

se li lleve al poble de Morella el dret de gestionar el seu patrimoni històric, si es trasfereix la seu dels serveis forestals fora de la comarca, si s'amenaça de realitzar un mega-abocador en el terme de Vilafranca, si la conselleria d'indústria i mines, sense preguntar, ens dona mines i no indústries, quan ens imposen la superpresó. El resultat és la pèrdua constant de població, i no es pot amagar que es cada vegada més difícil, per als pobles, sobretot d'interior, dependre del turisme exclusivament, i més ara que altres zones d'Europa estan en condicions més competitives (com els Balcanes, el Mar Caspi, Grècia...). Quin és el model turístic que volem, i de quina manera pensem aconseguir-lo? Ens beneficiarà la presència subvencionada del futur Parador Nacional?

El prestigi que dona tindre una empresa com aquesta compensa l'ulterior augment de preus que la presència del parador provocarà? Algú ha pensat que els centenars de milers d'euros que costa aquesta obra podrien ser utilitzats en dotar el poble dels serveis que ara falten (equipament esportiu, programes d'activitats culturals permanents, infraestructures i investigació per a l'activitat ramadera i agrícola des de sempre el sector menys valorat de la comarca)? Per no parlar de les noves explotacions mineres: la mina «Azuvi» a escassa distància del poble destrueix diàriament i sense cap control un patrimoni paleontològic i arqueològic de comprovat i incalculable valor.

Quan altres zones rurals com Aragó, Astúries, Navarra, Catalunya estan diversificant les ofertes turístiques, reorganitzant la producció agrícola i ramadera, desenvolupant el turisme rural i verd, als Ports segueix creant-se poca oferta turística alternativa, (infraestructures desaprovechades com els albergs de Pereroles, de la Torranguaita, les escoles del municipi, l'alberg de la Fàbrica de Giner) i la manca de planificació econòmica pot annular també els esforços dels ramaders en crear noves denominacions de qualitat per al ramat i el intent de reconvertir la producció agrícola segons criteris innovadors.

És necessari l'esforç de tots els que volen el progrés de la comarca i es precisa l'ajuda d'aquells que poden aportar idees noves i, en este sentit, creiem de gran importància el projecte d'una seu permanent de la Universitat Jaume I perquè pot ajudar a trobar les solucions als problemes que sofreix la comarca. Veiem com algunes activitats econòmiques i artesanals, abans molt habituals,

no han sabut o pogut adaptar-se als nous temps, tot i ser ara necessàries. Per què es venen tants embotits i productes de la terra portats d'altres llocs, si ací sempre se n'han fabricat?

Què espere l'administració a dotar la comarca d'un escorxadador en condicions?

Per què molts dels productes fabricats amb llana que es venen a Morella, no es fan als nostres pobles?

Per què una zona tradicionalment agrícola ja no produeix aliments per als seus habitants? Per què no es desenvolupa l'agroindústria (conserves, enva-

sats, etc., que a altres pobles agrícoles sí que estan funcionant?

Caldrà buscar respostes a aquestes i altres preguntes entre tots els que tenim al cor el futur d'aquesta terra recordant que la llibertat és participació.

Pensem que les polítiques privatitzadores i de dèficit zero tant de moda en estos dies serveixen exclusivament per aquells que no necessiten res i porten a un progressiu empobriment del conjunt de la societat. Creiem necessari que es recolzen projectes d'innovació laboral, que es diversifiqui l'economia, que

s'estudie la possibilitat d'un nou model de desenvolupament abandonant les lògiques de pelotazo i especulació que caracteritzen els nostres temps i ningú pot fer-ho millor que els directament implicats: ramaders, hostalers i tots els altres sectors socials i econòmics de la comarca.

Veiem més necessari açò que la creació de presons, mines, paradors nacionals, que resulten grans inversions de discutible rendibilitat per al conjunt de la societat.

Col·lectiu dels Ports contra l'Europa del capital

Diccionari català-valencià-balear en línia

Ja es pot consultar des del servidor web de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) el diccionari d'Alcover i Moll, fruit de l'acord de col·laboració entre l'editorial Moll, propietària de l'obra, i l'IEC. La informatització del Diccionari català-valencià-balear s'ha portat a terme amb fons procedents de la Generalitat de Catalunya, del Govern de les Illes Balears, i del Govern d'Andorra. <http://dcvb.iecat.net/default.asp>.

Triptic amb la terminologia bàsica d'Internet

El triptic, que ha elaborat el Centre de Terminologia TERMCAT amb el suport i la col·laboració del Consorci per a la Normalització Lingüística el Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació, i el Servei de Política Lingüística del Govern d'Andorra, recull terminologia relacionada amb el correu electrònic, el web, la cerca d'informació, les operacions més freqüents o la transmissió de dades. Per a més informació consulteu <http://www.termcat.net/actual/noticies.htm>.

Totselsllibres.com

Nou portal web impulsat per la Societat Llibreters de Capçalera, amb el suport de la Generalitat de Catalunya. El portal, que conté una base de dades amb més de 400.000 títols, és una central de compres, serveis i vendes del sector llibreter de Catalunya. És, per tant, una eina tant per als lectors com per als llibreters. <http://www.totselsllibres.com>.

«El Diccionari d'Alcover i Moll mostra el pes i la grandesa de la llengua catalana»

Damià Pons valora de forma molt positiva la digitalització de l'obra dels dos filòlegs.

El procés de digitalització del Diccionari Català-Valencià-Balear (DCVB) de mossèn Antoni M. Alcover i Francesc

de Borja Moll culminà amb la presentació de la pàgina web, www.iecat.net a través de la qual es facilita l'accés a aquesta obra des de qualsevol indret. La iniciativa suposa una important fita en el món de les lletres catalanes i permet, segons el conseller de Cultura del Govern, Damià Pons, «donar a conèixer la magnitud, el pes i la grandesa de la llengua catalana a la resta del planeta». El procés no acaba aquí i es pensa en una edició en CD Rom. La proposta sorgí de la mateixa Conselleria i posteriorment decidiren prendre-hi part els governs català i andorrà tot col·laborant en l'acord que signaren l'Institut d'Estudis Catalans i l'editorial Moll. En aquest procés d'informatització del DCVB s'han invertit 108.000 euros, essent l'aportació del Govern balear la més elevada.

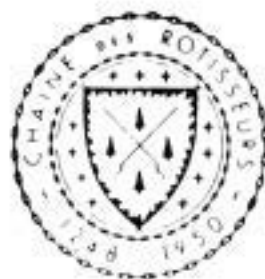
Per al conseller «és molt important que totes les grans obres de la filologia catalana en paper es puguin posar a l'abast dels ciutadans a través de la xarxa, però en el cas del DCVB aquesta importància encara és major perquè l'obra va més enllà del nostre territori.

És el diccionari més complet en llengües romàniques». Així mateix, segons Pons es també important el fet que «amb iniciatives com aquesta cada cop hi ha més informació i més presència de la llengua catalana a la xarxa». En aquest sentit, el conseller posà de manifest que si bé «la versió digital del DCVB està a l'abast de tothom els seus usuaris potencials són alumnes i estudiosos de la llengua catalana i les llengües romàniques en general. Hem de tenir en compte que 140 universitats repartides arreu del món tenen estudis de català». Adaptar les obres en paper a les noves tecnologies és també una manera que «no es quedin antiquades, de demostrar que el català és una llengua

viva que participa de les noves tecnologies». D'aquesta manera es posa de manifest que «existeixen moltes possibilitats per donar a conèixer i difondre el fet lingüístic català». Així mateix «transpassar el DCVB a format digital potencia la maniobrabilitat, perquè no hem d'oblidar que no és fàcil manejar els deu toms del seu format en paper». Per a Pons aquest DCVB és «un magatzem de mots immens», i és un diccionari diferent dels normatius, que aplega prop de 250.000 veus. «Un usuari normal de la llengua utilitza entre 4.000 i 5.000 paraules, i Lluïl en tenia comptabilitzades fins a 7.000». En aquest sentit «el DCVB té una diversitat d'usos immensa, perquè permet conèixer termes i definicions molt concretes de cultura popular, de terminologia científica i moltes altres». «La feina grossa, la que no es veu a la pàgina web, ha estat la de codificar i crear un arxiu amb tots els continguts i les estructures del DCVB», explica Joan Melià, director general de Política Lingüística. «El que hi ha a internet no és el diccionari original traslladat a suport digital, és una versió adaptada de l'arxiu original».

Melià explica que «primer de tot s'ha fet una versió exactament igual a la del format en paper, amb les possibles errades que aquesta pugui tenir». En aquest sentit el director general de Política Lingüística explica que «s'ha corregit la transcripció fonètica, perquè Alcover tenia una forma peculiar de transcriure, i s'ha adaptat a l'Alfabet Fonètic Internacional».

Melià explica que l'accés al diccionari a través de la web és, en certa manera, limitat «perquè simplement et permet cercar els mots, com a la versió en paper, però no pots fer recerques més concretes o delimitades». Aquesta era una de les condicions de l'editorial Moll, propietària dels drets de Diccionari Català-Valencià-Balear que el govern respecta «per la generositat que han mostrat tot cedint el DCVB i facilitant l'accés gratuït».

COSTA SANT JOAN, 1
TELÈFON 964 160 336
MORELLA (Castelló)

Restaurant
Típica cuina Morellana

Especialitat en Corder farcit trufat

Autorella

Personatge de la reconquesta de la comarca que llig Au!

Estos d'Au!, a les altures que estem, ja haurien de saber fer fotos que no isquen pixel·lades i saber que, encara que parlen d'Olocau, no s'han de posar mai y gregues en un text en valencià. I això que són els de la normalització...

Diccio-9-ri Espalà-Catanyol Valenyol-Espacià

Recordem que no ens inventem res. Només escoltem

Marroquians: 1.- Naturals de Marròquia. 2.- Persona que pertany a una marròquia. 3.- Jugadors habituals del marro.

N'havigessen: Forma del verb haver a les localitats amb port, principalment quan es va embarcat.

Tenir cabiguda: Poder cabigar.

Definicions

Bushcar: 1.- Mirar de trobar un gat negre a una habitació fosca quan ja se sap d'entrada que el gat no està. Això sí, sempre amb la intenció d'apropiar-se l'habitació si té algun valor econòmic o estratègic. 2.- Forma de no trobar allò que s'ha creat o manipulat com a objecte de la recerca.

Modernitats

- Ui, tu... diu que enguany a Morella no han fet les comunions a l'església.
- Deu ser que les han fet per lo civil... si en vols una i bona...
- Això deu ser... si no vols altre..!
- No, Calla, tu! Ara que penso, les han fet a l'església eixa de Fabra.
- Quines modernitats!

Movimiento

Una coneguda marca de refrescos, que és l'aufemisme de *Coca-cola*, fa uns anuncis on diu que tindrem *Más ventajas con la tarjeta del Movimiento*. Això del Movimiento deu ser per celebrar que fa 50 anys ací, quan un general que es deia Eisenhower va reconèixer un règim molt

poc democràtic d'un altre general que es deia Franco

Obvietat

Les polítiques o actituds de baixar-se els pantalons tenen la gran virtut de deixar-te amb el cul a l'aire.

Risc

Aneu amb compte amb rentar-vos massa el cap, perquè es veu que les neurones s'en tornen.

Pensaments

Un bon criteri per saber si s'actua o no correctament és mirar si la nostra actuació necessita comparacions i complicitats.

Quan els diners i la vanitat esdevenen valors suprems les persones i els grups humans s'envileixen.

Au!femismes

- Foc real, vol dir tirs
- Danys col·laterals vol dir matar gent innocent.
- Camí rural vol dir carretera roïna

Preguntes al vent

1.- Quina necessitat hi ha de reinstaurar el caciquisme que ja semblava desaparegut?

2.- No teniu la sensació que estem en un moment que es fa propaganda de tot el que no té ni cap ni centener i, a més, es pretén donar importància a coses que no en tenen gens?

Respostes a l'aire

En el núm. 64 un dels preguntadors al vent es qüestionava quin dia apareixeria un vehicle a la falsa del Molí del Pont.

La resposta és que el dissabte 28 de juny ja vam vore un turisme a la sèquia que hi ha entre la carretera i el mas.

Com que no en sabem prou de física suposem que per arribar a la falsa cal la inèrcia d'una banyera plena d'argiles o una cisterna plena de cendres de la tèrmica o gasoli.

La veritat és que ens agradaria ser menys sabuts i equivocar-nos més

Ictus vol dir embòlia per a la gent de sang blava.

Lluitar contra el terrorisme s'assembla molt a arrabassar el petroli dels països que en tenen i liquidar qui face falta, sobretot si diu la veritat.

Cine de Barrio

L'altre diumenge el senyor Parada ens va passar una pel·lícula on l'alcalde i el secretari d'un poblet aragonés anaven a Madrid per aconseguir un Parador Nacional de Turisme. *Cualquier pasesido...*

Fa 15 anys....

Parlàvem del sexe de les empreses. Aquesta línia de recerca no s'ha continuat en posteriors investigacions.

Els espeleòlegs de la terra ens van donar un ensurt important. La Generalitat s'anunciava a la revista. Començava la secció Tradicions Populars amb els articles de Domí Pastor

Desenvolupament

Segons una enganxina que hem vist, la definició de Desenvolupament Sostenible és: Ells es desenvolupen i nosaltres els sostenim. I és curiós que val igual per al Tercer Món com per als Ports.

Webcam

Diu una orella internauta que durant tot l'Aplec la càmera instal·lada a la Plaça del Forcall es va avariar en quan van aparèixer quadribarrades a la imatge. Deu ser algun virus informàtic d'última

generació, del tipus cue i que es deu dir blavero.vir o alguna cosa pareguda.

Ensenen recordem nos en

Diuen que a Morella, darrerament, s'observa un interès especial per conservar la memòria.

També estan pensant en fabricar uns pastissos amb confitura de coes de pansa daurada, que es diran *memoritos*. Segons diuen, en les adequades condicions d'humiditat podran conservar-se mig any.

Saturació

Amb tot això dels ventiladors, les pedreres, els transvassaments, les carreteres, les presons i les ambulàncies arribarem a tenir les neurones rànquies.

El Gobierno prepara una reforma legal para potenciar el papel de las diputaciones

Més... encara?

Convent de Sant Francesc Morella

Locals amples i polivalents

Especialitzat en Comunion, Corpus i Sopars Medievals.

Feu les vostres reserves amb prou antel·lació

Preu a convenir

Ens haurem de fer més radicals si les capitals que proposen per a tot este territori han de ser Puigcerdà, Ontinyent, Muro i Morella. Quines coses apleguem! I ens pensàvem que estàvem bojós!

Aprofiteu les ofertes

JULIO ORTÍ

Barri de l'Hostal Nou - Tel. 964 160 037

Servei Oficial

Vehicles nous i usats

servicio
4x4

Julio Ortí
Taller

Vehicles
tot terreny
nous
i
usats

Hostal Nou s/n
12316 MORELLA
Tel. 964 160 037
Fax 964 173 158

JA FA TEMPS QUE...

Per Julian Pastor Amela

La piadosa associació denominada de les Bestes

Parlar de les Bestes és parlar d'una associació que pareix coneguda per tot arreu. No obstant, des que es va fundar el primer de gener de l'any 1864, ha tingut els seus alts i baixos que per a molts deuen ser desconeguts perquè, si bé alguns encara recordaran les processons d'abans de l'any 1931, altres només tindran notícia d'esta associació a partir de la seua revifalla després de la guerra civil o, potser, encara més tard, quan en moltes ocasions la concurrència era ben minsa, particularment els anys 40 i 50 que faltaven bastants dels símbols que, com a rèplica de tots els objectes que van tindre relació directa amb la Passió de Nostre Senyor, solien portar els associats.

Estos objectes són tractats per l'Associació de trofeus quan en l'article 14 diu:

Los socios poseerán los trofeos con carácter de perpetuidad, sin que nadie tenga derecho a quitarlos, mientras no renuncien los interesados voluntariamente o sean expulsados de la Asociación por algún motivo grave.

I ja que hem nomenat la perpetuitat, hi ha un article que és ben curiós i que diu:

Art. 6.º.- Los cargos de la Junta Directiva son gratuitos, obligatorios, perpetuos y hereditarios, a menos que se pruebe plenamente que esten física o moralmente imposibilitados para su desempeño, siendo al Junta general la que nombrará los cargos que quedan vacantes.

O sigui, que es crea una espècie de dictadura o més bé una oligarquia familiar per sempre ja que des del moment que un és nomenat per a un càrrec de l'Associació implícitament es nomena els descendents i hereus per in saecula saeculorum i se'ls suposa des d'eixe mateix moment aptes per al càrrec. Ara bé, quan una persona està físicament

imposibilitada tot el món ho veu però, algú em pot dir qui és el *pito* que, a pesar que li conste la immoralitat d'una persona, ho diu a la junta per destituir-lo? Com es mesurava el grau de moralitat? Perquè jo he conegut algun cas de persones honorables i respectables dins de Morella que, fora, eren una altra cosa, però a Morella seguien sent...

Per altra banda, no hi ha cap article en els estatuts pel qual se li reconegua al soci la facultat de presentar alguna esmena, proposta i, encara menys, protesta en cap sentit. Tot estava tan ben estatut que es tenia com immutable, intocable i immillorable. Convicció ben falsa com després demostraré.

En estes condicions hi va haver una Junta que va promocionar molt les processons de Setmana Santa, de forma que va dotar d'unes parelles d'acompanyants a les peanyes de Nostre Senyor de la Canyeta, amb vestimenta de roig i blanc, i del Natzaré de color morat. Aquestes imatges eren propietat de dues famílies morellanes, que s'encarregaven de traure-les a les processons cada Setmana Santa amb el degut acompanyament d'altres. Però, amb la particularitat que com no eren propietat de l'Associació de les

Bestes, els feien anar davant de tota la comitiva, i resultava un anacronisme que dues figures emblemàtiques de Jesucrist no tingueren un lloc honorable a la processó. I, a més, alguns anys, desfilaven sense el més mínim acompanyament. Això va ser un dels assumptes que una Junta va intentar corregir amb el resultat que més avant us explicaré.

Estem parlant d'una associació religiosa que, naturalment, tenia com a finalitats la vivència i expressió de la fe i l'ajuda mútua en l'exercici de la caritat, com es deia; avui en dia en diríem solidaritat o alguna cosa per l'estil.

Una de les obligacions dels socis era la següent:

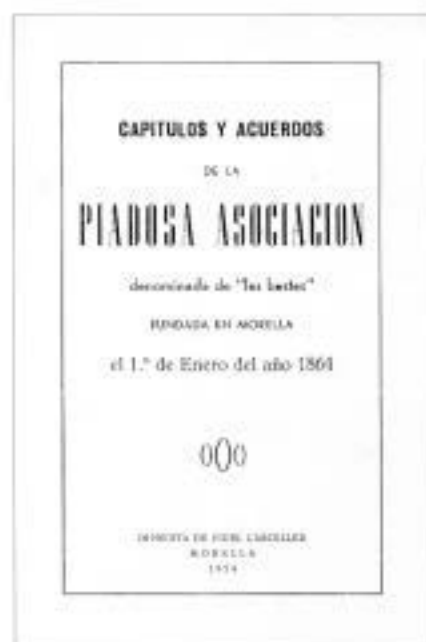
Art. 15.- Empezando por los primeros de la lista, se nombrarán ocho socios para conducir desde la casa mortuoria hasta el cementerio, a todos los socios que fallecieren durante el año, y el que no pueda cumplir esta obligación deberá nombrarse un sustituto a sus expensas.

Antigament i fins fa relativament pocs anys, els taüts es feien a Morella i els posaven quatre anses als costats fetes de corda i folrades de negre. No es porta-

Diumenge de Rams

ven al muscle sinó penjant agarrant-les de les anses amb la mà i tots anaven amb capa negra i no hi havia, per tant, cap dificultat que els socis foren d'estatura diferent. Però quan es van fer els taüts més moderns i es portaven al muscle, la qüestió de la diferència d'estatures ja es va fer més evident i molts ja van anar buscant substituïts i, a última hora, van acabar tots fent el mateix fora d'alguns més tossuts i aferrats al seu paréixer, perquè en moltes ocasions els socis nomenats tenien alçades ben diferents.

Tocant a esta obligació de l'article 15 he de referir una anècdota viscuda a la meua família mateix. Mon tio Serafin Sastre Villuendas, soci de les Bestes que portava l'Ecce Homo, va morir el mes d'abril de l'any 1951. Tan prompte com la Junta de l'Associació va tindre notícia de la defunció, va enviar l'Andador (persona que transmetia tots els encàrrecs i notificacions dels assumptes religiosos) a recordar que al difunt li tocava portar mort aquell any. O sigue que la Junta ere tan estricta en el compliment dels estatuts, que no va tindre empatx en avisar-nos que el difunt havia de portar-se ell mateix al cementeri. Crec que no calen comentaris. Ara bé, la nostra reacció va ser al corresponent.

Una altra obligació dels socis és la que fa referència l'article 18 que diu:

Para llevar el palio el dia de Viernes santo se nombrarán ocho socios, encabezando el turno por el último de la lista.

El sepulcre sempre havia anat amb el pal-li i escortat per l'Ajuntament en ple. Però segur que esta obligació ha quedat oblidada perquè si no es trau el pal-li, quina necessitat hi ha de nomenar ningú? I és que l'ús del pal-li pareix que està supeditat a segons quines circumstàncies.

es específiques o personals, perquè crec que no és comprensible que unes voltes s'use i altres no, si es tracte d'honorar la mateixa imatge. Vull dir que no comprenc que a les Festes la Mare de Déu es porte sempre sota pal-li i el dia de la visita als malalts o el dia de la baixada, des de l'església fins al Portal de Sant Mateu com ere costum i s'havie fet sempre, no es trague. Algú deu saber l'explicació.

En fi, tot açò ve a conte de que una Junta, després de molts de raonaments i de pensar-s'ho molt bé, van creure d'utilitat per a l'Associació presentar alguns canvis circumstancials, quasi bé, d'acord amb els canvis de la modernització que la vida mateixa comporta al cap dels anys. Per exemple, tot el referent a la conducció dels difunts se n'ha anat en orris, atés que avui en dia es fa d'una manera impensable en el moment de fer els estatuts. I aixina moltes coses.

La Junta va creure prudent presentar a la consideració dels socis les propostes següents:

1.- Ingresar com a socis els components dels grups de Nostre Senyor de la Canyeta i el Natzarè, tenint en compte que en ingressar i acatar els estatuts quedaven obligats a no faltar a les processons i, a més contribuir amb la cuota corresponent com els altres, cosa que milloraria els ingressos.

2.- Ateses les dificultats apuntades, suprimir l'obligació de portar els difunts en els soterrars i donar a la família un subsidi corresponent a les despeses que això els puguera representar.

3.- Augmentar les quotes de forma que cobriren amb una certa comoditat les despeses de l'Associació.

4.- Sabut és que les Bestes, abans de la processó del Diumenge de Rams, es reunien a l'església de Sant Miquel, on es presentaven els comptes i la Junta explicava el que fore, si hi havia alguna cosa que explicar. El dijous, la reunió abans de la processó era al Trinquet, perquè a l'església estave el monument que es feia a totes les parròquies. Bé, com en aquelles èpoques el Trinquet estave ocupat per una serra particular i l'església de Sant Miquel s'estave convertint en magatzem de tot, com bastants hem conegut, es proposava que les reunions i concentracions es podien celebrar al col·legi dels escolapis, on érem gratament rebuts. Va ser completament impossible de convèncer ningú i després s'ha fet allí i on ha convingut, com és natural.

Ah, xiquets!

Quin desfici de proposicions! Quina Barbaritat! Què s'hauran pensat estos de la Junta? Se creuen més papistes que el papa! Qui són ells per voler tocar res dels estatuts? Estan molt ben fets i no hi ha ningú que tingue res que retocar!

Van ser molt repoquets els qui van trobar correctes les proposicions. Inclús, veladament, es va arribar a l'insult personal. Jo m'atrevice a pensar que tot ere més bé cosa personal. Eixes coses que passen a Morella, potser igual que a tot arreu, que les idees no s'accepten o refusen perquè pareguen bones o roïnes, sinó segons qui sigue la persona que les propose.

La prova és que algunes d'aquelles proposicions que es van negar radicalment, després s'han anat acceptant amb normalitat o bé el temps i les circumstàncies les han imposat per força.

De forma que totes aquelles propostes que no afectaven el desenvolupament de l'Associació sinó que més bé tendien a millorar-la en alguns aspectes i que van ser refusades de pla sense més explicacions, xoquen molt amb l'arbitraria manera com s'ha suprimit la processó del diumenge de Rams, saltant-se a la torera el que manen els estatuts i carregant-se una de les tres manifestacions per les quals va ser creada l'associació.

A més de tot açò se m'oblidava consignar que el 22 d'agost de l'any 1802 es va insituir a l'arxiprestal de Morella la Confraria de Nra. Sra. dels Dolors.

L'associació de les Bestes recomanave que tots els associats formaren part de la dels Dolors i, per això, moltes Bestes portaven penjant de la cintura la coroneta dels set dolors de la Mare de Déu (no un rosari). També portaven un coret de llautó amb les set espases enganxat al cantó esquerre de l'esclavina.

CAFETERIA - RESTAURANT

Rourera

Tel. 964 160 308
MORELLA

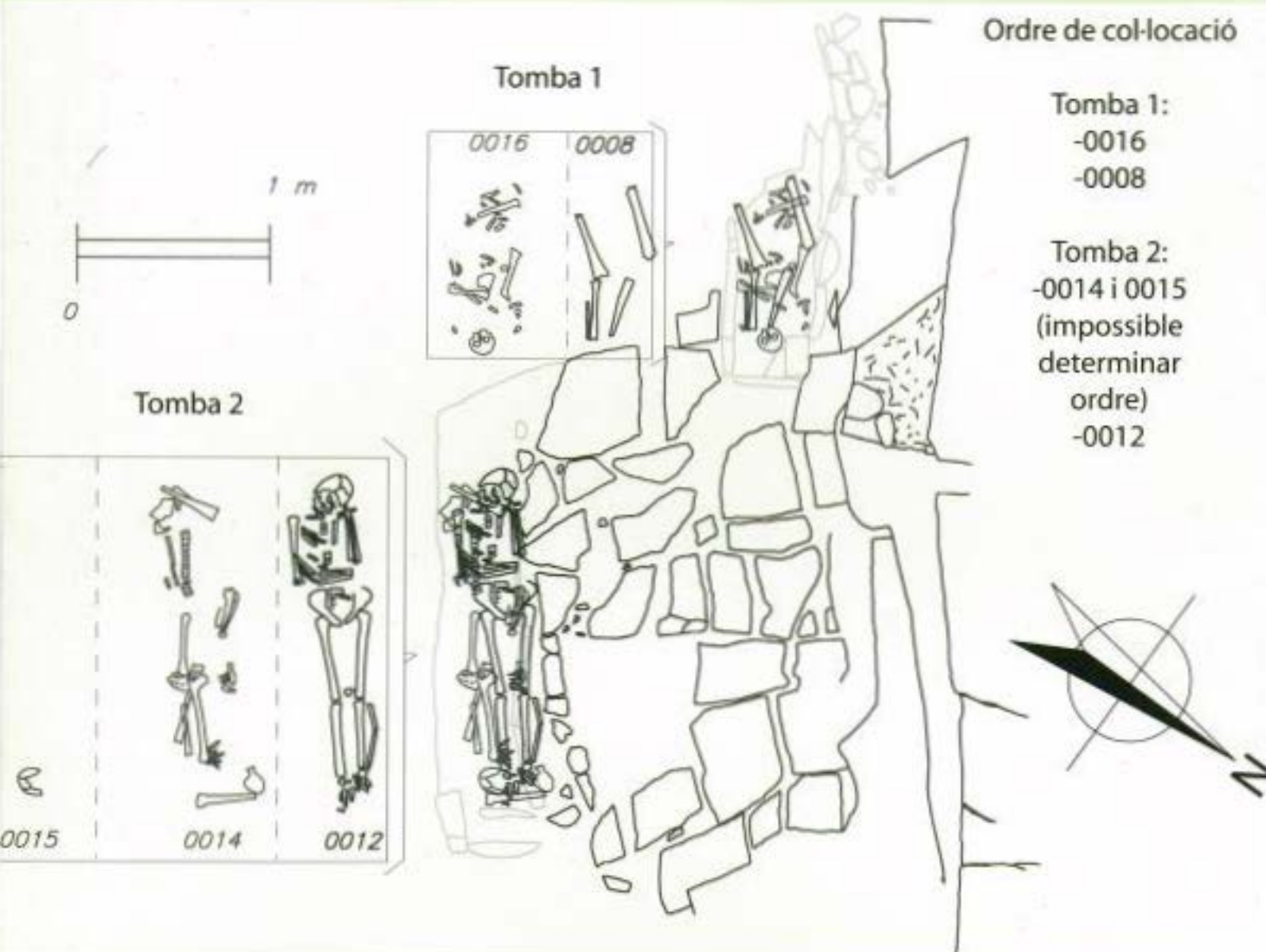
**MARISCOS I PEIXOS FRESCOS TOTS
ELS CAPS DE SETMANA**

des de 1970!

ESPECIALITATS PER ENCÀRREC:

Cabridet al forn
Truita farcida
Perdiu amb col
"Puchero" casolà

EL MILLOR DE ROURERA: LA SEUA CLIENTELA

No a les pedreres